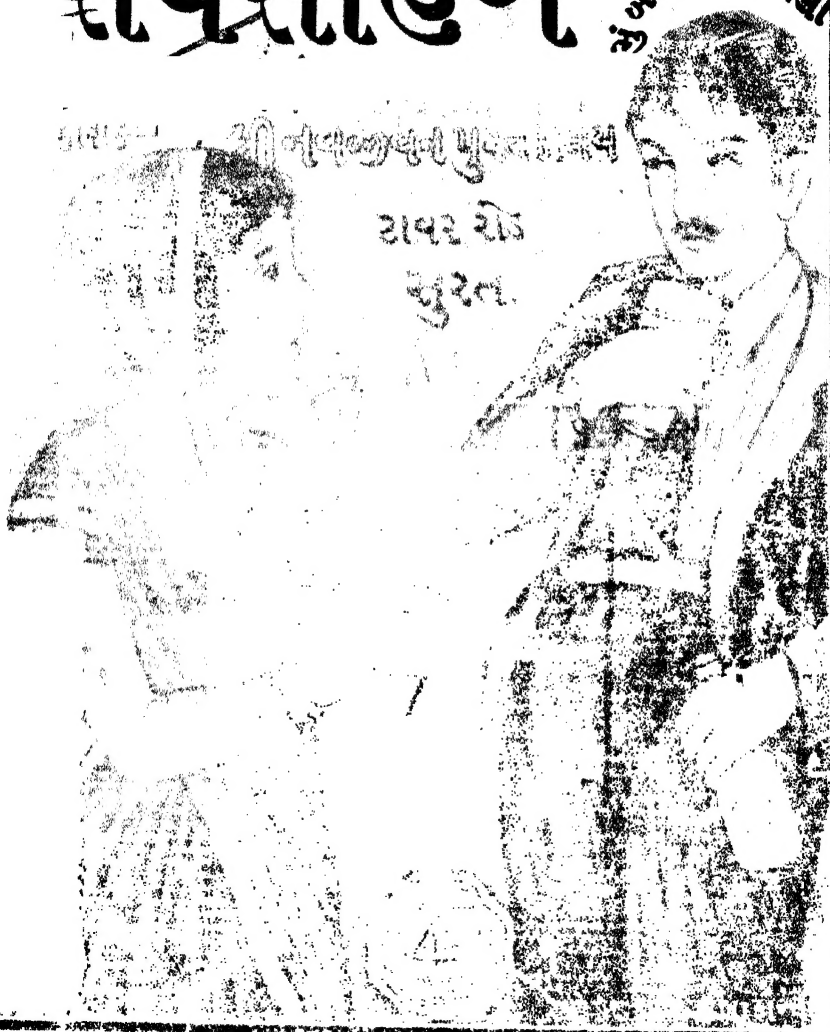

રાવસાહેબ

સુંબડ નો મવાલી

રાવસાહેબની મુલાકાત

રાવર રોડ
સુરત.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૮-૨૨ તર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ૨૧૫ સ્તરૂં

વિષયક : ૨

[પુણ્ય-વાટિકા]

શ્રી સુરસ્વત્યે નમઃ

[પુણ્ય: ૪૩]

રાવસાહેબ

: અર્થવા :

મુંબઈનો મવાલી

[એક એકાંકી હાસ્યરસિક નાટક]

[ધણાજ મુધારા વધારા સાથેની બીજી આવૃત્તિ]

પ્રયોજક: "પુણ્ય"

[પુનઃ મુદ્રણના સર્વાધિકાર પ્રયોજકને સ્વધીન છે.]

: પ્રકાશક :

શ્રી નવજીવન પુસ્તકાલય

ટાવર રોડ-પોલીસ લાઇન સહામે-મુરત

મૂલ્ય: પાંચ આના

➔ મુંબઈનો મવાલી : ➔

પાત્ર

પરિચય

સ્વાભાઈ	...	...	અમારગામ પાલેજનો ભોળો પટેલ
મી. ખીમજી	...	...	પટેલનો અપ-દુ-ડેટ નોકર
રાવસાહેબ	...	...	મુંબઈનો મવાલી
દુમસીઆ—પારસી	}	આખરફારના દીકરાઓ !	
અફલાતુન—મુસલમાન			
હંડેખાં—પઠાણ			
રૂપચંદ—મારવાડી			
રૂપાળી	...	...	સ્વાપટેલની રંગીલી ધણીઆણી
લીખી	...	...	મી. ખીમજીના કલ્યાણરાં મીસીસ

➔ ચેતવણી ➔

સર્વાધિકાર લેખકે કાયદેસર સ્વાધીન રાખેલા હોવાથી લેખિત પરવાનગી વિના કોઈ પણ ધંધાર્થી શખ્સે આ વસ્તુ કે એમાંનો એક પણ ભાગ નાટક અગર તો શીલ્પમાં ઉતારવો નહિ. કેવળ નિસ્વાર્થ વૃત્તિથી શાળા-સમાજોના મેળાવડાઓમાં અને કોઈ જાહેર પ્રવૃત્તિના લાભાર્થે સર્વ કોઈને મનસ્વી ફેરફાર કર્યા વિના બજવવાની છૂટ છે. આમાંના કોઈપણ પાત્રોને કોઈ જીવંત વ્યક્તિ સાથે સંબંધ નથી. —લેખક.

શ્રી “મોદેશ્વર” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, બરાણપુરી ભાજન-સુરતમાં મળીલાલ ભગવાનદાસે શ્રી નવજીવન પુસ્તકાલય-સુરતના માલિક મોદે છાપી.

ॐ श्रीगणेशाय नमः

हेवी शारदाने लाजे म्हाजे हाथे आ तें ताणीसमे। कुमकुम-यंद्र !

“ધી બલસાર રેલ્વે એમેન્સ્યુઅર્સ કલબ”ના અકાળે અવસાન પામેલા યુવાન બાહોશ ડાયરેક્ટર લાઈ શ્રી. વાડીઆના કુટુંબને મદદ કરવા માટે “રક્ષા-બંધન” નામનો એક ત્રીઅંકી સામાજિક ખેલ મેળે ખાસ લખેલો, પરંતુ કેટલાંક વિપરિત સંજોગોને લઈને એ જનસમજ સમક્ષ રચ્યુ થવા સદ્બાબ્યશાળી ન નિવડ્યો.

આજકાલના ચારિત્ર્ય, કવિત્વ અને સ્વમાનહીન કવિઓની માફક નાટક કંપનીને આંગણે અડખડીઆં ખાધ પોતાની લેખીનીમાં રહેલુ દૈવત દર્શાવવાનો મિથ્યા આડંબર અને પ્રયાસ કરવાની મૂળથી જ આદત ન હોવાને લઇને મહેં એમાંની આ છ પ્રવેશની કામીક્મી વસ્તુને પુસ્તકાકારમાં પ્રકટ કરી નાખવાનું યોગ્ય ધાર્યું છે. કદમાં અને કૌમતમાં પોપાય, એ ઉદ્દેશ લક્ષમાં રાખી એ ત્રીઅંકી ખેલની બાકી રહેલી સામાજિક વસ્તુ હવે પછી અલગ પુસ્તકાકારમાં પ્રસિદ્ધ થશે.

સાહિત્યની દ્રષ્ટિએ મહારા “અમેરીકન ડાક્ટર” અને “અપ-ટુ-ડે સેમ્પલ્સ”ની માફક આમાં એવું કશુંજ નથી, કારણ એ બંને નાટકો ખાસ શાળાઓ અને સમાજોમાં ઉત્સવો માટે જ લખવામાં આવ્યા હતા, જ્યારે આ “જેન્ટલમેન લોકર” અને “ઝેરીસ્ટરની ઝેરી” એ ત્રણ નાટકો ખાસ કરીને રંગભૂમિને ન્યાય આપવાની દ્રષ્ટિએ યોગ્યતા હોવાથી એમાં સ્ત્રી પાત્રો ઉમેરાયા છે. આઠ માસમાં બહાર પડતી મહારી આ કૃતિની બીજી આવૃત્તિમાં ધણાજ ધરીત સુધારાવધારા આ વેળા કરવામાં આવ્યા છે.

કોઈને કદાચ આમાં પોશાક બદલવા જોઈલા સમયનો અભાવ જણાય, તો તેમણે એ મૂળ નાટકનો કોમીક છે, એટલે વચ્ચે ટૂંકીકના સીનનો ગાળો હોય, એ ધ્યાનમાં રાખી વચ્ચે વચ્ચે એકાદ ગાયન અગર અન્ય કોઈ ટુકડા સંવાદ યોજી લેવો.

વાડીફળીઆ પગથીઆશેરી } વિનીત “પુષ્પ”
મુદ્રત. તા. ૧-૭-૩૧. } ગમનલાલ

ਸੁਰਿ. ਨੰ. ੧-੭-੩੧.

ગમનલાલ હીરાલાલ બદામી.

તમને શાનો શોખ છે ?

- : હંકી વાર્તાનો કે કવિતાનો ? :—
- : એકાંકી નાટકનો કે મુલ દ્રવ્યકાનો ? :—
- : ઐતિહાસિક વિષયનો કે સામાજિક વિષયનો ? :—
- : કેળવણીની ચર્ચાનો કે હુન્નર ઉદ્યોગની માહિતીનો ? :—

* તમારા હરકોઈ અરમાન હાંસલ કરવાને માટે *

—જો આજેજ-અત્યારેજ-અવશ્ય જો—

કમર

માસિકના તમે ગ્રાહક થઈ જાવ

- : એને ગુજરાતના સર્વોત્તમ ઉગતા લેખકોનો સહકાર છે :—
- : એને જાણીતા વર્તમાન પત્રોએ મુક્ત કંઠે વખાણ્યું છે :—
- : એમાં હરઅંકે હુન્નર ઉદ્યોગને લગતી હારમાળા ખાસ લખાય છે :—
- : એ છેલ્લામાં છેલ્લી અપ-ટુ-ડેટ દબથી નિયમિત બહાર પડે છે :—

ઉપરાંત તમારા ધંધાની જાહેરાત માટે એ એક મુંદર સાધન છે.

વાર્ષિક લવાજમ: ર-૦-૦ (હિંદમાં)

પરદેશ માટે ચાર શીર્ડોંગ

છુટક નકલ ત્રણ આના.

(નમૂનાનો અંક એ આનાની ટીકીટ બીડી મંગાવો.)

અધિપતિ:—“કમર”—“કમર” માસિક કાર્યાલય

સોદાગરવાડા—સુરત

રાવસાહેબ

પ્રવેશ: ૧

સ્થળ: પટેલનું ઘર

[પાત્રો-રઘા-ખીમજી-રૂપાળી-ભીખો]

(રઘા પટેલ હોકા તાણતા પ્રવેશે છે)

વિક્રમ-ચરિતથી સ્ત્રી-ચરિત મોઢું અને પ્રખ્યાત છે,
આ ભાયડાં કરતાં બાયડી ચટે...ઈવચારવાની વાત સે.

લોકો કહે છે, અને સેવક સાંભળે છે, તેમ સુરજ રોજ પૂર્વ દિશામાં ઉગે છે, કોઈ દિવસ પશ્ચિમમાં ઉગતો જ નથી. પરંતુ મહારા મહેરબાન ખાનદાન કદરદાન (સોનાદાન-રૂપાદાન) શ્રીમાન શેઠીઆઓ, ઘણીજ અફસોસની વાત છે, ઘણીજ ઘણીજ દીલગીરીની વાત છે, કે સેવકને ઘેર સુરજ દરરોજ પશ્ચિમમાં જ ઉગે છે.

ખંદાનું નામ છે રઘાભાઈ જુરાભાઈ પટેલ ! જમીન આશરે સત્તર પંચા પંચાણું અને બે મૂકી દધએ છૂટના, તો સોમાં બે બાકી. એટલે લગભગ સાડા નવ્વાણું વીંધાં હશે. નામદાર સરકાર તરફથી છેલ્લી લઢાઈના વિજયની ખુશાલીમાં જેમ તમામ આગરદારના સફરજદોને રાવબહાદુર ખાનબહાદુર અને જે. પી. ના ખિતાબ બક્ષીસ મળ્યા, તેમ આય સેવકને પણ ખારડોલી સત્યાગ્રહમાં સરદાર

વસ્ત્રભભાઈની સરદારી નીચે સહુને મોખરે ભાગ લેવાની બહાદુરી
ખતાવવા બદલ ત્રણ અંકરનો જંગી ઓધો મળ્યો છે, અને તે
પ...ટે...લ. મહારા બાપા તો નથી થયા, પણ આ એનો ડહો
દીકરો તો આજ પટેલાઈ ભોગવે છે, પટેલાઈ છયાં-છોકરાં આપ-
વાને માટે મહેં એક વાર હીજ હાઈનેસ મી. ભગવાનદાસના વોઇસરોય
હીજ એક્સેલેન્સી મી. અભાનંદને અરજી કીધેલી, પણ એમના
પ્રાઇવેટ સેક્રેટરીએ એકખો જવાબ દઇ દીધેલો, કે તમારી અરજી
ઉપર વિચાર કરીશું. આગળ ઉપર દેખા જાયગા.

ખીજી બાજુ પટેલાઈની ઘરમાં ખાસ્સાં કાકિયાવાડનાં પાણીદાર
ઘોડી જેવા છે. એમનું મધ જેવું મીઠું અને સાકરના ટુકડા જેવું
ગળ્યું નામ છે રૂપાળીયા ! રૂપમાં સાક્ષાત્ રતિ (કામદેવની સ્ત્રી)
પણ ગુણમાં ગોળમટોળ મીઠું. બોલવામાં દાદાભાઈ નવરોજી અને
મહારી સહામે સત્યાગ્રહ કરવો હોય, તો ખારડોલીના ખીજી વસ્ત્રભભાઈ
પટેલ જ જોઇ લેવા. બાકી રાસડા ગાવામાં ઉસ્તાદ, પહેરવા-ઓઢવામાં
અને ખાવા-પિવામાં પહેલો નંબર, અને કામ કરવામાં હાડકાં એકદમ
આખાં. આ સેવક એ શ્રીમતી મીંડદીબાઈ સમક્ષ ઉંદરની માફક
ઢીલાં-ઢય. એ મીંડાઉં કરે ને મહારી કાછડી નીકળી જાય. દ્યો જુઓ,
તમને મહારી વાત ઉપર વિશ્વાસ નહિ આવતો હોય, તો આ સહામેથી
અંદરથી અમારાં એજ ધુંધટાવાળા ઘરવાળા ઠકરાળા ચાલ્યા આવે છે.

એ દી કહે તો દી અને એ રાત કહે તો રાત સે,
એ તમારે યે મહેરબાનો...છ વચારવાની વાત સે

[ધુંધટાવાળા પટલાળી રૂપાળીયા પ્રવેશે છે.]

રૂપાળી—

ગાયન-૧

અબ્બુ! ધુધરામાં ગુંગળાઈ મરીએ...

ઓ જહેનડી! ધુધરામાં ગુંગળાઈ મરીએ-

મુઆ મામના લોકાથી અમે કરીએ...

ઓ જહેનડી! ધુધરામાં ગુંગળાઈ મરીએ.

હસીએ જરા જોરથી તો...નફ્ટ એ બોલતા,

સાથે સાથે બેસીએ તો...ન્યાતમાં વગોવતા.

બાકી તો મોટરમાં ફરીએ...ઓ જહેનડી.

સારું જરા પહેરીએ તો...આંખોમાં ખૂંચીએ,

મોઢું મચકોડે અલી...વાત જરા પૂછીએ.

(પછી) આપણે તે જહેન કેમ કરીએ...ઓ જહેનડી.

જીલ બળી લોકોની...જીતી જીતાય ના,

બાકી તો અંતરમાં...એવું એવું થાય હા.

હાથમાં તે હાથ લાઇને ફરીએ...ઓ જહેનડી.

૩-અરે ભીખી...ઓ ભીખી...

ભી-એ...આવી બા...(હાથમાં કાગળ સાથે ભીખી પ્રવેશે છે.)

૩-કાને જહેરી છે? સાંભળતી નથી? અંદર શું કરતી હતી?

(ટપલો મારે છે.)

ભી-કાકી, આજે લાંબે વખતે એમનો મુખ્યધથી કાગળ આવ્યો છે, તે જરા વાંચતી હતી.

૩-હૈ...એમ છે? વાર, તારા એ શું લખે છે?

લી-આજે આવવાના છે, અને મ્હને પણ સાથે તેડી જવાના છે. મ્હારે માટે નવાં-નવાં કપડાં ને ધરેણું લાવવાના છે. કાકી, હું તો એમની સાથે હવે મુંબઈ જ જઈશ. કાકી, તમે પણ થોડા દિવસ કાકાને સમજાવીને ચાલોને !

૩-મ્હારો પણ એવોજ વિચાર છે, પણ ત્હારા કાકા સમજતા નથી, તેનું કેમ ?

લી-તેનો રસ્તો હું તમને બતાવું. એની કંઈ ક્ષીમત નથી. કેવળ એક વાર આ રામબાણુ માત્રાનો ઉપયોગ કરી ખાત્રી કરો. જુઓ સાંભળો

૩-સંભળાવ, જોઉં.

૨-(સ્વ) સાંભળજો મારા સાહેબો, આ આજકાલની બાયડીઓ આપણી સહામે મેદાને જંગ બેલવા કમર કસે છે.

લીખી—

ગાયન-૨

શીખો પહેલો આ પાઠ...આ છે શીખવાની વાત,
કાકી કાકાની સાથ બસ બોલવું નહિ. (અસહકાર)
બસ આજથી તમારે હવે બોલવું નહિ.

(નહિ બોલું ?)

ધાંડા પાડે ચીઠવાય...હાથ જોડે પડે પાય,
બલે કાવે તે થાય...તોય બોલવું નહિ...

મારું માનો તો કાકી બસ બોલવું નહિ,
હારે...બોલવું નહિ...બસ...બોલવું નહિ...
કરે બાપો ઉપાય...તોય બોલવું નહિ,

માથુ દુઃખે ઢાંગ કરીને...ઉઠવાની લ્યો બાધા,
બેજ દિવસમાં જે કહેશે તે...કહેશે હા-અ-હા.

(એમ ?...ત્યારે વળી કેમ ?...વાર પછી ?)

નહિ કરવાં ધરકામ...છોડા સાસરાનું નામ,
કરો મહીઅર મુકામ...અહીં રાંધવું નહિ.

કાકી આજે તમારે હવે રાંધવું નહિ...

(બંને વાત કરે છે.)

[પાછી ફરવા માંડે છે, ત્યાં રથો બૂમ મારે છે.]

૨-એ.....ઠકરાળાં...

૩-શું છે? શાના બૂમ મારો છો ?

૨-(સ્વગત) જોઈ લ્યો મહેરબાનો, જોયો એનો તાપ ! છે
ગરવાય એવો ?

હું હું મૂછાળો મદદ ને ઈ બાયડીની જાત સે,

પણ હાથ જોડું બાપલા ઈ વચારવાની વાત સે.

(પ્રકટ-ડરતો ડરતો) ઠકરાળાં, જાણે કે હું...તમને...તમને...
એમ કહેતો હતો...કે...

૩-(રૂઆબથી) શું કહેતા હતા ? તમારા બાપનું કપાળ...

૨-પણ તમે આમ જરા જરામાં ધાણીના કુદડાની માફક
તડતડાટ શાના કરી મૂકો છો ?

૩-શું ? શું બોલ્યા ? ફરી બોલો જોઈ... (કાન પકડે છે)

૨-એ...એ...એ હું મહારા બોલેલા બોલ ધણી જ...ધણી જ
દીલગીરી સાથે પાછા ખેંચી લઉં છું, દેવી જમદંબા...હાથ જોડું
છું...પગે પડું છું...ફાળીયું ઉતારું છું, માફ માગું છું.

[પાપડું ઉતારી પગે પડે છે.]

૩-કેમ બરાબર છેને ?

લી-હજી જરા વધારે ચાંપ ચઢાવો. (રૂપાળીના કાનમાં)

૩-મહેં તમને એક વાર, બે વાર, પાંચ વાર, પચીસ વાર, કેટલી વાર કહ્યું, કે મહેને તમારું આ ઘરડા ધ્રુવડ જેવું ડાચું ખીલકુલ ગમતું નથી...તો પણ...જ્યાં ને ત્યાં મહારી પાછળના પાછળ જ...

૨-(સ્વગત) હોય લાઇ, એમની એવી જ ઇચ્છા હોય, તો પછી હું પણ એમનો પ્રેમ સંપાદન કરવા ગણપતિ દાદાની માફક આ માથું ડિઝાવી દઇને કોઈ ખીજું અપ-દુ-ડેટ ઈંગ્લીશ સ્ટાઇલનું ચોદાવી દઉં. કેમ...પછી કંઈ છે ?

૩-હું તમને કહી કહીને થાકી, કે મુંબઇ ચાલો. મહેને આ ગામડામાં રહેવું, આમ ધુંધટામાં ગુંગળઈ મરવું, અને આવું ગદ્દાવૈતરં કરવું જરા પણ ગમતું નથી, પણ તમે સાંભળો છો જ ક્યાં ?

૨-(સ્વગત) કેમ જાણે એના બાપને ત્યાં મહેલ-અગીયાના આદ્રશાહી વૈભવમાં રાણી સરકાર નહિ ઉછર્યા હોય, તે આ ગામડાનું સાદું જીવન ગાળી એમને જાત-મહેનત કરવી ખીલકુલ ગમતી નથી. આ પેલા હરામખોર ખીમલાએ મુંબઇથી કાગળ લખી લખીને એનાં બેજાની કમાન છેક જ છટકાવી દીધી છે. લાઇઓ, આ પાણીદાર થોડીને અહોંયા ગામડામાં ધુંધટામાં રાખીને પટલછ કરે છું, તોય સચવાતી નથી, ને રોજ થનગન થનગન નાચ નાચે છે; તો મ્હારું બેટું મુંબઇ લઇ જાઉં, તો હું નું હું (શું નું શું) કરી નાખે... (પ્રકટ) લે ચાલ...આપણો ભત્રીજો ખીમો મુંબઇથી આજ પાછો ફરે, એટલે એને પૂછીને નક્કી કરશું ને એને સંગાથે લઇને એની હારે હારે (સાથે સાથે) હેંડયા જઇશું...હાં....

લી-કાકા, એઓ આજેજ આવે છે. જુઓ, આ એમનો આજની ટપાલમાં કાગળ આવ્યો.

૨-(કાગળ લેતા) મહારા બેટા, આજકાલના જીવાનીઆ યૈરાં ઉપર ખાનગી કાગળ લખતા પણ થઈ ગયા ! અરે ભગવાન, આ હડહડતો ઝળીયુગ આવ્યો !

[કાગળ વાંચે છે, ત્યાં અપ-ટુ-ડેટ નંબરના ફેસમાં મી. ખીમજીભાઈ મુંબઈથી આની પહોંચે છે.]

ખી-(હાથમાંની બેગ નીચે મૂકી લાકડી ફેરવતો ફેરવતો) આવી પહોંચ્યો છે, કાકા, આ તમારો લગ્નજો મી. ખીમજીભાઈ બોમ્બેથી પંતબમેલમાં આજ બે વરસે આપની મુલાકાતે પાછો આવી પહોંચ્યો છે.

મુંબઈ અહા મુંબઈ મળ' મુંબઈની બસ પ્રખ્યાત છે, કાકા ! મુંબઈ એટલે શું ? એ પણ સમજવાની વાત છે.

[કાકા-કાકી બંનેના વારાફરતી હાથ પકડી શેઈકહેન્ડ કરે છે.]

એહ વેરી મેની ટેન્કસ...વેરી મેની ટેન્કસ...માઇ ડીયર અંકલ એન્ડ માઇ મોસ્ટ લવેબલ આન્ટ ફોર સેન્ડીંગ મી બોમ્બે...

૨-(સાશ્વર્ય) એ...એ...એઇ...આ શી ધાંધલ ? આ તહારી કાકીનો હાથ શાનો પકડી મરે છે ? અને આ તહારાં કપડા કેવાં...અને આ માથે ટોપશી શાનો ? આ પગમાં ખાંસડાં સાથે તું અંદર ધસી આવ્યો...અધ્યા !

ખી-(હસતો હસતો) હા...હા...હા...હા...કાકા, આ તમે જે જીઓ છો, એતું જ નામ મુંબઈ. એજ મુંબઈની મોજ...અને એજ મુંબઈનાં હવાપાણી. આને ત્યાંના લોકો એક સુધરેલી એટીકેટ કહે છે.

૨-એમ !

ખી-ત્યારે શું ? મહારૂં ગરીબનું કહેવું માનો તો કાકા, તમે પણ એક વાર કાકીને લઇને મહારી સાથે મુંબઇ ચાલો. હું પણ મહારી આ ભીખીને આ વખતે ખાસ લઇ જવાનો વિચાર રાખું છું. કેમ ડીઅર, આવીશને ?

ભી-હા, પણ પહેલાં તમે મને બતાવો તો ખરા, કે તમે મુંબઇથી મારે માટે શું શું લાવ્યા છો ?

ખી-એ બધું તને પછીથી બતાવીશ. હાલ તો મને કાકા કાકીનો વિચાર જાણી લેવા દે, એટલે સમજ પડે. કાં, કાકી શો વિચાર ?

૩-હું તો તૈયાર છું. ખીમા, લ્યો ચાલો.

ભી-હા...ચાલો...ચાલો...

૨-(સ્વગત) હા ચાલો...લે છે કંઇ ત્હને વાર...તું તો તૈયાર થઇ ગઇ. ત્હને શું છે ? (પ્રકટ) પણ ખીમા, તેં મુંબઇ જઇને જોયું શું શું ? તે તો કંઇ કહે...

ખી-ઓ યસ...જુઓ સાંભળો:—

ખીમજી—

ગાયન-૩ (કોરસ)

મુંબઈ અહાહા મુંબઈ...મુંબઈની મીઠી મોજ,
એ તાજમહેલની હોટલ...એ ગોખલેની લોજ.
મોટર ને ટ્રામ દોડે...થોભે છે થોડે થોડે,
કોઈ જાય ગાડી ધોડે...૩આબબંધ આમ...મુંબઈ.

[૩આબથી ચાકી બતાવે છે]

વીજળીના દીવા ઝમકે...સોના ને ચાંદી ચમકે,
વેપાર ખૂબ ધમકે...યસ કામ...કામ...કામ...મુંબઈ.

સદા ખગર ત્યાં છે...મેદાન રેસના છે,
બસ માન રેસના છે...ફેશનનો દોર દમામ...મુંબઈ.
આ હાથે-હાથ આલી...ચોપાટી જાય ચાલી,
પછી થાય વ્હાલા-વ્હાલી...પગલીકમાં તમામ...મુંબઈ.

ખી-કેમ કાકા, હજુ સાંભળવું છે, કે બસ ?

૨-અરે જાણે એવું થાય છે, કે આખો દિવસ ત્હારી પાસે બેસીને સાંભળ્યા જ કરે.

૩-તેના કરતા આપણે ત્યાંજ જઈએ તો કેમ ? કેમ ખરેખર ખીમા ? ત્હારી શી સલાહ છે ?

ખી-મ્હારી ! હું શા વખાણુ કરું ? મુંબઈ તે બસ મુંબઈ... અરે કોઈ ચીજ છે, ચીજ...કાકા, બાકી હા...એટલું ખરું કે બાયડીવાળાં આદમીને ત્યાં જરા ધાસ્તી જેવું ખરું.

૩-તે તું ત્હારી વહુને નથી તેડી જવાનો ?

ખી-(સ્વગત) કાકીને ક્યાં ખબર છે, કે મ્હારી બાયડી તો મ્હને પૂછ્યા સિવાય પાણી પણ પીએ એવી નથી, અને અહીં તમે તો કાકાને વેચીને આખા ને આખા ચણા ખાઈ જાય એવા છો...

૩-કેમ બોલતો નથી, અલ્યા, તું ખીખીને નથી તેડી જવાનો ?

ખી-અરે એ શું બોલ્યા ? કાકી, સેવક ખાસ મીસીસને તેડી જવા માટે તો અહીં પધાર્યાં છે. પણ મ્હારા કાકાને તો જરા વિચારવા જેવું ખરું જ તો...

૨-એમ કેમ અલ્યા, મારે વિચારવા જેવું કેમ ?

ખી-કારણ કે એક તો તમારી ગેરહાજરીમાં અહીં પટેલાઈ સંભાળનાર કોઈ નહિ રહ્યું, ખીજું તમારો જીવ જરા મજબૂત છે,

અને ત્યાં તો પૈસાની રેલમહેલ જોઈશું. ત્રીજું તમારામાં કંઈ મીઠું (પુરપત્ત) બચ્યું નથી.

૨-(ડાંડો ઉપાડી) હેં...એ શું બોલ્યો ? કાંઈ ઉંચી આંખ કરે, તો માથું ફાડી નાખું. એમ કંઈ અવસ્થા થવા આવી એટલે ચૂડલીઓ નથી પહેરી. દીકરા, દશશેરના ઘી ખાધાં છે. હા...

ખી-તમારી વાત ખરી, પણ ત્યાં મકાનના ભાડાં પણ લાંબા પડેલાં છે.

૩-તે બધું જ ભરશું, પછી શો વાંધો છે ?

ખી-(કાનમાં) બીજી વાત જાણે એમ છે, કે ત્યાં મવાલીઓની મહેરબાની જરા વધારે પડતી છે. અને તેમાંય મહારા કાકી જેવાં રૂપાળાં બેરાં ઉપર તો ખાસ કરીને...

૨-(દાઢી પસવારતો) એમ છે...

ખી-હા, અને વળી મુંબઈના હવાપાણી જેને સદે એને જ સદે. જે જૂલેચૂકે મહારા કાકીને એ પાણી સદી ગયા, તો પછી તમારા બાર વાગ્યા સમજ લેવા...

૩-(ડાળાં કાઢી) કેમરે મુઆ, ફાટયો કે ?

ખી-આપણે શું ? આપણે તો ખરી વાત કહીએ બા...

આ અમે લાયડે લાયડા જઈએ એ વાંધા વિનાની વાત છે, પણ બાયડી લઈને જવું કે કેમ ? એ વિચારવાની વાત છે.

શું સમજ્યા ?

૨-એમ !

ખી-ત્યારે વળી કેમ ?

ગલીકુચીમાં ભૂલા પડે તો શોધવા મુશ્કેલ છે,
આ મુંબઈની મોજ કરવા જવું એ નહિ ખાવાના ખેલ છે.
છે જેટલો આનંદ એમાં તેટલો આધાન છે,
શું સમજ્યા કાકા ? આ પણ સમજવાની વાત છે.

૨-એવું હોય તો માંડી વાળો બા...

ની-જેવો આપનો વિચાર, છતાં સેવક તો જાણે સળેડે
જવાના તે જવાના જ.

૨-ભલે, એ મુંબઈના મવાલી મુઢરે, એટલે તું લખજે. પછી
વિચાર કરશું.

૩-અરે વિચાર શાનો કરે ? આ કાલને કાલ મુંબઈ જવાનું
નક્કી ન કરો, તો અહીં રહે છેજ કોણ ? હું તો આ ચાલી મ્હારા
બાપને ત્યાં...

૨-અરે...હાં...હાં...હાં (અટકાવીને) મ્હારા ઠકરાળાં ! આમ
રીસાધ શું જાય છે ?

૩-તો બોલો, જવું છે કે નહિ ?

૨-જઈશું, જઈશું, લે બસ. ખીમા, તૈયારી કરો. આપણે
મુંબઈ જવાના, બસ હવે રાજી ?

(ચાલવા માંડે છે, ત્યાં ખીમો અટકાવે છે)

ખી-પણ સમુર !

૨-એ વળી શું છે ? કેમ પાછો વચારમાં પડી ગયો ?

ખી-હજી લાઇન ક્લીઅર નથી; સીગનલ પડવાની વાર છે.

૨-એટલે તું કહેવા શું માગે છે ? એ વળી ક્લીઅર ને
સીગનલ શાના ?

ખી-બાબત જાણે એમ છે, કે મુંબઈ જતાં પહેલાં તમારે અને મ્હારી કાકીએ આ ગામડીઆ પોશાકને પાણીનું પકડાવી દઈ મ્હારા જેવા અપ-ટુ-ડેટ ડ્રેસીસ પહેરવા પડશે. બાપા એટીકેટ મેનસ' અને પોઝીશનમાં મ્હારા હાથ નીચે તાલીમ લઈ લય'કર ફેરફાર કરવા પડશે.

૨-પણ એ બધું અમને નથી આવડતું, તેનું કેમ ?

ખી-આય સેવક આપને એ તમામની પ્રેક્ટીસ આપશે.

૨-અને આ ત્હારી કાકીને ?

ખી-એવંણને માટેની પણ સીધી એરેન્જમેન્ટ મ્હારા વાઈદ્ ક્ષેત્રી બીખાવંતી પોતે કરી લેશે. તમે બિલકુલ બેદિફર રહેજો. ફક્ત હાલમાં કામચલાઉ રૂપીઆ પચાસ કળદાર ગણી દ્યો, અને હું તમામ કપડાંલત્તાની ગોઠવણ કરાવી દઉં છું.

૨-પચાસ રૂપીઆ !!!

૩-તેમાં શું થઈ ગયું ? મુંબઈ કંઈ અમરતુ જવાય કે ?

ખી-કાકા, આ તો હજી પાશેરામાં પહેલી પુણી છે. આમ શરૂઆતથી જ કરકસર કરશો, તો સંઘ કાશીએ કેમ પહોંચશે ?

૩-(નોટ આપતાં) ના...ના...લે આ પચાસની નોટ...બોલ, દવે અમારે શું કરવાનું ?

ખી-જુઓ, તમારે જે જે લેસન ગોખીને રેડી કરવાનું છે, તે હું બોલી જાઉં છું. બરાબર ધ્યાન રાખીને સાંભળી દ્યો.

આ સદ્યતા શીખ્યા વિના ત્યાં જવામાં ઉત્પાત છે, ત્યાં આ પડે પોશાકનો એ સમજવાની વાત છે.

ખીમણ:—

ગાયન-૪

પ્રથમ તો પાટલૂન પહેરો (૨)

ઘોતર ઢેમ તણ દયો એને ...ડગલો નાખો દુર,
અપ-ટુ-ડેટ કોઈ કોટ કરાવો...ફેશનથી ભરપૂર...

બનાવો વિલાયતી ચહેરો...પ્રથમ

દેશી ખાંસડા દૂર ફેંકી દયો...અમેરીકન લ્યો બુટ,
કોલર ટાઇ પીન વસાવો...ઇંગ્લીશ બસ સૂટ...

હેટ પણ વિલાયતી પહેરો...પ્રથમ

{ રૂપા—અને અમારે માટે ખીમા ?

{ ખીમા—તમારે અને મીસીસ ખીમણ માટે...

સાડી પોલકા ચણીઆ ચોળી...છોડી ફેક વસાવ,
ઇંગ્લીશ લખના ડ્રેસ પહેરીને...ચરમા નાકે ચઢાવ.

બની જ વિલાયતી મરુમ...

કાઠ બંગડી...બૂંસ ચાંદલો...કરે બાંધ ધડીઆળ,
અંખોડા શોભે નહિ.. સુધરેલા કતરાવો વાળ.

બની જ તુંયે ઇંગ્લીશ મેમ...

અંગ્રેજી લેડી ફેશનના...ઉચ્ચી એડીના બુટ,
મોજા માથે હેટ બ્યુટીફુલ મુખમાં રાખ ચીરટ,

હાથમાં નાબુક અંગ્રેલા...

[પડદો પડે છે. બધા જાય છે.]

પ્રવેશ: ૨

સ્થળ: ગાલપીઠાની એક ગલી

[પાત્રો:-રાવસાહેબ-રૂપાળી]

[દારનો બારલો ગટગટાવતો મુંબઈનો મવાડી રાવસાહેબ પીઠામાંથી ચાટ્યો આવે છે.]

રાવસાહેબ:-

ગાયન-૫ કોરસ

બસ દાર દાર દાર...દુનિયામાં એક દાર,
સહુથી પ્યારમાં પ્યાર...સહુથી સારમાં સાર.
દારમાં દુનિયા ડોલે...દારને ડોલે ડોલે,
દારના શિક્ષા ખોલે...દારની વાહ વાહ.
દાર્થા જુસ્સો આવે...દાર એ ગુસ્સો લાવે,
દાર મહેશીલ બહેલાવે...દારની બોલબાલા.
દાર દુનિયાની દેવી...મૂર્ખા જેણે નહિ સેવી,
આહા ગંગાજળ જેવી.. શું બહેંકે બહેંકે બહેંકે.

કામ મૂલને પૂછે...જીવનમાં મોજ કેવી હોય છે ?
તો હું કહું કે જીવનમાં બસ મોજ આવી હોય છે.
સહુ વેદ ગીતા ભાગવત બદ્ધનો આમાં સાર છે,
પૂજા કરે આ દેવની બસ તેનો ખેડો પાર છે.
વેપાર ધમધોકાર છે.....પ્રખ્યાતી બેશુમાર છે,
આ ચીજના સદ્ગુણ...બસ...સમજી જવામાં સાર છે.

બાપાએ પાછળ બે લાખ મૂક્યા'તા, ખૂબ બેવડાની બારલીએ
ફાટી, પીપના પીપ ખાલી કરી નાખ્યા, રંડીઓના નાચ-મુજરા

નયાબ્યા, ઉસ્તાદોના જહસાઓ જમાબ્યા. મિત્રોની મહેરીલો ઉડાવી, મોટરકારો દોડાવી, સોરટી અને લોટરીમાં રંગત ઉડાવી, પુનાની રેસમાં તંકદાર અજમાવ્યું, બસ હવે આજે ખલાસ. દોઢીઆનો દુકાળ થઈ પડ્યો છે. કોઈ કાંકડું બુલબુલ જેવું પપ્પી આ રાવસાહેબની આંખે ચઢે, તો જ હવે આપણું ગાલું આગળ ચાલે. મુંબઈના તમામ મવાલીઓનો હું દાદો...છું...દાદો...મારું નામ દેવાની...કોઈની તાકાત...નહિ...અરે પણ આ સામેથી કોઈ અપ-ટુ-ડેટ બૈરું આવે છે, બૈરું. જેઉં કંઈ શિકાર મળી જાય તો ચાલો બચ્ચા રાવસાહેબ...થોડા વખતને માટે મવાલીમાંથી એકદમ મહાપુરૂષ થઈ જાવ... લોકરમાથી એકદમ જેન્ટલમેન...

[બાટલી ગળવામાં સંતાડી દઈ વસ્ત્રો ઠીક કરી જોયો રહે છે. ત્યાં અપ-ટુ-ડેટ પોશાકમાં સજ્જ થએલી રૂપાળી ખીમા અને રથાની ગેરહાજરીમાં ભીખાભાઈના ના કલા છતાં મુંબઈનગરી જેવા નીકળી પડતાં ભૂલી પડી ત્યાં મુઝાતી આવી ચઢે છે.]

ફ-હાય હાય ! હવે તે હું શું કરું ? આવડા મોટા શહેરમાં કેટ-કેટલા રસ્તા ને કેટકેટલી ગલીકુંચીઓ ! હવે હું કોને પુછું ? ખીમજી અને એમની (રથાની) ચોકખી ના છતાં, ભીખીની સલાહને નહિ ગણકારીને મહેં મૂર્ખીએ એમની ગેરહાજરીમાં, મુંબઈ જેવા નીકળવાનું સાહસ કર્યું. ભીખીને સાથે આવવા બહુએ કહ્યું, પણ એણે તો ધણીની રજા વગર ઘરબહાર પગ મુકવાની ધસીને જ ના પાડી. અને મ્હારું તો બળ્યું એ બંને જણા અમને મુકીને મુંબઈ જેવા ગયા, ત્યારનું મન જ ન રહ્યું, એટલે નીકળી પડી પણ અરેરે રસ્તો ભૂલીને અહીં આવી ચઢી. રહેવાનું કેકાણું પણ ફામ (પાદ) નથી. હવે શું થશે ?

૨૧-(સ્વગત) શિકાર આ શહેરથી તદ્દન અગ્નિપ્રેતો ને નવોસવો લાગે છે. માલ પણ કોઇ ચીજ છે. દીકરા રાવ ! ત્હારું તકદીર વગર સામુએ ઉધડી ગયું. લાવ, હવે એક ડગલું આગળ વધી શરૂઆત કરી નાખું. (પ્રકટ-જરા પાસે જઈને) ખાનુ, આપ કોણ છો, અને ક્યાં જવા માગો છો ? અહીં જાહેર રસ્તા ઉપર ઉભા રહીને આપ કોનું મકાન શોધી રહ્યા છો ?

૩-(શરમાતા શરમાતા) ત...તમે કોણ છો ?

૨૧-હું આ શહેરનો એક આબરૂદાર શેડીઓ છું. મુંબઈના લોકો (મવાલીઓ) મ્હને રાવસાહેબને નામે ઓળખે છે. આપ આ શહેરથી અગ્નિપ્રેતો હોઇ રસ્તો ભૂલ્યા હો, એમ લાગે છે.

૩-હા, એમ જ છે. શેડી, હું આ શહેરમાં પહેલવહેલી અને આજે જ આવી છું.

૨૧-(સ્વગત) ભલે આવ્યા. (પ્રકટ) તમે એકલા જ છો, કે સાથે કોઇ મરદ છે ?

૩-મહારા ધરવાળા અને નોકર છે, પણ એયે પહેલવહેલા જ આવ્યા છે. મ્હને મૂકીને એ ખંતે બહાર ગયા, અને હું જરા બહાર ફરવા નીકળી...પણ દેવસંજે ભૂલી પડી ગઇ છું.

૨-(સ્વગત) ત્યારે તો વાંધા નહિ. (પ્રકટ) આપ અહીં ક્યાં ઉતર્યા છો ?

૩-તેની પણ મ્હને ખબર નથી, (રડવા જેવી થઇ જાય છે.) એટલે જ ને ?

૨૧-ફિકર નહિ, આપ ગમરાશો નહિ. ખાનુ, આ મુંબઈ શહેરમાં જ્યાં સુધી મહારા જેવા ખાનદાનના ફરજદો વસે છે, ત્યાં સુધી

તમારા જેવી ભૂલી પડેલી યુવતીઓને જરા પણ ડરવાનું રહેતું જ નથી. જો આપને વાંધા ન હોય તો આપ મ્હારી સાથે મ્હારે ત્યાં આવી શકો છો. ત્યાં મયા પછી આપણે તમારા ધણીની તપાસ કરશું.

૩-(સ્વગત) બહુ અગ્નિયા મરદને ત્યાં... પારકા મરદની સાથે એકદમ વગર ઓળખાણ-પીછાણે તે કેમ કરી જવાય ? પણ ત્યારે એકલી જઈશ પણ ક્યાં ? હમણા જોતજોતામાં રાત પડી જશે...ને પછી...

૨ા-જુઓ, તમને મ્હારી સાથે આવનાં આંચકા લાગતો હોય, તો મ્હારે કહી દેવું જોઈએ, કે તમે મુંબઈના હવાપાણીથી માહીતગાર નથી, એટલે જ. કારણ કે આ મુંબઈ શહેરમાં મવાલીઓનો ત્રાસ જરા વધારે પડતો છે. અને તેઓ તમારા જેવી દેખાવડી અને રસ્તો ભૂલેલી સ્ત્રીઓને લલચાવી-ફસાવીને આખરે અનીતિના ધંધાને માટે ઉપાડી જાય છે. માટે આવા ભરખગરે આપના જેવી એક સારા આખરદાર અને ખાનદાનતા ધરતી યુવતીને આમ એકલાં ઉભા રહેવું બહુ જ જોખમભરેલું છે. પછી તો જેવી તમારી મરજી.

૩-પણ તમે પરણેલા છો ?

૨ા-જી...નહિ. જોકું શા માટે જોતલું ? બીજાની માફક નાફક છાંચરના ધરના અપરાધી થઈ પાપ કરવાનું હું પસંદ કરતો નથી હજી સુધી હું કુંવારો જ છું, કારણ કે મ્હારા માઆપ તદ્દન જીના વિચારના હોવાથી અને હું મુંબઈના સુધરેલા વાતાવરણમાં છેલ્લામાં છેલ્લી ઢાળનું શિક્ષણ પામેલો હોવાથી મ્હને તમારા જેવી કોઈ અપ-ટુ-ડેઃ અને વીસમી સદીની સુધરેલા વિચારવાળી મનપસંદ સ્ત્રી ન મળે, ત્યાં સુધી મ્હેં અલ્પચર્ચ પાળવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે.

૩-(સ્વગત) લાગે છે તો કોઇ રંગીયો અને ખાનદાન માણસ !
 ક્યાં મ્હારો એ ઘરડો સાદો અને ગામડીઓ ધણી, ને ક્યાં આ
 કુંવારો શોખીનને પુટડો જીવાન ! ખરેખર મુંબઇ તે મુંબઇ જ છે...
 જવું...જવામાં શું છે ? ક્યાં ગામમાં છું, કે કોઇ વાત કરવાનું છે ?
 એ આખરદાર પૈસાદાર શેઠીઆને એમની શોધ કરતાં શી વાર લાગ-
 વાની હતી ? અને કદાચ નહિ પતો લાગે, તોયે શું છે ?

૨૧-આપનું નામ ?

૩-મ્હાં નામ તો છે રૂપાળી, પણ અહીં આવતા પહેલાં મ્હાન
 નોકર ખીમછએ મ્હાં નામ બદલીને રૂપવંતી રાખ્યું છે.

૨૧-તમારા નોકરે નામ બદલવામાં કમાલ કરી છે. જરૂર એ
 બેભું કોઇ ચુનંદા હોવું જોઇએ. હાં...વાર...ત્યારે પછી શો વિચાર કર્યો ?

૩-વિચાર શો કરવાનો હોય ? તમારા જેવા પરોપકારી અને
 નિસ્વાર્થ સજ્જનને આ નિરાધાર અબળા ના પાડીને ખીજે જાય
 પણ ક્યાં ?

૨૧-ઘેટસ છટ...લ્યો ત્યારે...ગાડી મંગાવું કે મોટર ? કે પછી
 ટ્રામમાં જ જઇએ ?

૩-તમને જેમ હીક લાગે એમ.

૨૧-ગાડી ને ટ્રામમાં હીક નહિ પડે. નાહકનું કોઇ જીએ...ને
 આજકાલના લોકોને આંગળી કરવાની ટેવ રહી તેમાં મુંબઇવાસીઓને
 તો ખાસ, એટલે ટેકસી જ હીક થઇ પડશે. લ્યો ચાલો, મ્હારો હાથ
 પકડો. સ્હામી આજીએ જઇને અપાટાગંધ પેલી મોટર ઉભી છે,
 એમાં ગોઠવાઇ જઇએ.

૩-(અચક્રતા-હાથ આપના) ચા...લો.

૨૧-(જતા જતા-સ્વગત)

માખી ફસાઈ જળમાં બસ હવે બેડા પાર છે,
આ ઘેર પહોંચુ સહીસલામત ફક્ત એટલી વાર છે.
એની કમાણી પર શરૂ કરવો હવે વેપાર છે,
શું સમજા સાહેબો ? સમજી જવામાં સાર છે.

(જાય છે-પડે છે ઉચ્ચક્રાય છે.)

પ્રવેશ:-૬

સ્થળ:-ગોલપીઠાની બીજી ગલી

[પાત્રો:-૨ઘો-ખીમજી]

(રૂપાળીની શોધમાં નીકળેલા રઘા પટેલ હાંફતા હાંફતા આવી થાકને લીધે જમીન ઉપર બેસી જાય છે, અને હેટ ઉતારી પવન ખાવા માંડે છે. પાછળથી ખીમો આવી રહે છે.)

૨-અરે ખીમા, દોસ્ત ખીમા, આ મહાઈ બેટું મહાઈ તો ગળુયે દુખી ગયું. આ ફાંસો જરા ઢીલો કર.

ખી-નેછટાઈ...નેકટાઈ...એનું નામ નેકટાઈ બોલો. (ઢીલો કરે છે.)
જુઓ...બ...સ...કે...

૨-(જોડા કાઢી નાખે છે) મહારા તો પગે ચમચમી ગયા અને અંદરે ધામ ધામ છૂટે છે. ખીમા, આ કોટ-પાટલુન ધડીક વાર કાઢી નાખી જોડા સાથે આ કટકમાં (રૂમાલમાં) બાંધી લઉં તો કેમ ?

ખી-(પાછું પહેરાવતો-ખીજવાઈને) અરે પણ તમે કરવા શું બેડા છો ? કંઈ લાન-આન છે ? પહેરી દો...પહેરી દો બાંધુ...કોઈ સરા ધરનું આબરૂદાર બેંડ અહીંથી પસાર થશે, ને તમને જોશે, તો પોગ

ફરી વળશે. પોલીસ અસહ્યતા કે દીવાનાપણાનો કેસ-મેસ માંડશે, તો જેલખાનાની કે મેડહાઉસની હવા ખાવી પડશે. સમજ્યા? આ કાંઈ તમારું ચમારગામ પાસેજ જોયું?

સહ્યતાથી બોલવું ને સહ્યતાથી ચાલવું,
ને સહ્યતાની આંખથી મુંબઈ નગરને ભાળવું.
છે સહ્યતાનું શહેર આ અહીં સહ્ય સઘળી જાત છે,
શીખો તમે પણ સહ્યતા એ સમજવાની વાત છે.

૨-ભલે ભાઈ, ભલે...પણ ખીમા, મહારી બાયડીનું શું?
તહારી કાકીનું શું?

ખી-સેવક તો તમને પહેલેથીજ સાથે લાવવાની ચોકખી ના પાડતો હતો, પણ તમે ન માન્યું, ને આખરે ગધેડાના સરદાર બન્યા.

૨-પણ આપણને એને ગોતી કાઢતાં શી વાર લાગવાની હતી?

ખી--એ કાકા, અહીં જ તમે ખાંડ ખાવ છો આ તો મુંબઈ છે મુંબઈ. અહીંઆ તો અંગ્રેજ સરકારનું કે તમારા આપનું નહિ પણ મવાલીઓનું રાજ છે, સમજ્યા? અહીં તો છત્રીસ દરવાજા ને છપ્પનસો ગલી. એમાંથી કાકીને હવે શોધી કાઢવા એ કાંઈ લાડવો ખાવાનો નથી, સમજ્યા?

બૂલા પડ્યા કાકી હવે પૂરેપૂરી પંચાત છે,
આ બાયડીની અક્કલે ચાલવું નહિ...(કાન પકડો)
...શું સમજ્યા?.....એ સમજવાની વાત છે.

તેમાં વળી.....

મરદ હોત તો ધૂળ નાખી પણ આ તો બાયડીની જાત છે,
૨-ને છે વળી ઈંદની અપસરા જેવી એ પણ વચારવાની વાત સે.

અત્યા અંગ્રેજ સરકારના રાજમાં આટલું બધું અધેર ને પોલ કેમ ? આટલું અધેર તો મારા ચમારગામની પટલાઈમાં નથી, દીકરા !

ખી-(સ્વગત) હીક છે, હવેને ફેરે વળી મુંબઈના ગવંડર તમને બનાવીશું. (પ્રકટ) ચાલો ઉઠો...

૨-ત્યારે ખીમા, હવે ત્હારી કાકીના નામનું મ્હારે નાહી જ નાખવું, એમ ત્હારી સલાહ છે ?

ખી-ખીલકુલ નહિ. હિંમતે મરદા તો મદદે ખુદા. કાકા !

ક્યાં ચંદન ક્યાં મલીઆગરી ક્યાં સાહેર ક્યાં નીર,
ઉતાવળા સો બહાવરા ને ધીરા સો ગંભીર...સીયાવર

માટે તમે પણ હિંમત રાખો. ધીરજ રાખો. આશા અમર છે. હું મુંબઈની એકેએક ગલીકુંચીમાં ખોળી વળીશ. કાકીને માટે આસમાન અને જમીન એક કરીશ.

૨-અને તેમ છતાં પણ પ-તો નહિ લાગે તો ?

ખી-તો પછી એક છેલ્લો ઉપાય બાકી રહે છે.

૨-અને તે આપઘાત કરવો.

ખી-છટ્ નોનસેન્સ.....

૨-ત્યારે પોલીસ દાદાની મહેરબાની માગવી ?

ખી-જોજો, એ લકરાંની જંગળમાં ભૂલેચૂકે નહિ ભેરવાતા.

૨-ત્યારે ?

ખી-સેવકને આખરે આ ગોલપીઠા જેવા મશહૂર લત્તાઓના એકેએક ઘેર પાવન કરવા પડશે.

૨-એટલે શું ? ખીમા, મુંબઈમાં પણ આપણા ગામના તાડીના પીઠાની માફક ગોળના પીઠા હોય છે કે ?

ખી-એ વાત જ મહેરબાની કરીને જવા દ્યો. તમારું બેબુ એ નહિ સમજી શકે.

૨-પણ સમજવ તો ખરો, તું ભણેલો અને સુધરેલો કામનો શું ?

ખી-બુઓ, એ વાત જાહેરમાં બોલાય એમ નથી. ઓરા આવો...કાનમાં કહું...(કહે છે) સમજ્યા ?

૨-એમ છે ? તે ત્હારી કાકી રાંડને ત્યાં...

ખી-(મોઢે હાથ દાખે છે.) ચૂપ...ચૂપ...ચૂપ...આપણે અત્યારે એજ ભાગમાં આવ્યા છીએ. કોઇ જોશે અને સાંભળશે તો આખરના કાંકરા થઈ જશે. આપણા જેવા આખરદાર જેન્ટલમેનોથી આવા પબ્લીક રસ્તા પર જાહેરમાં મોટોથી એવું બોલાય કે ?

૨-કેમ નહિ બોલાય ? આ ત્હારી કાકી જેવી એકની એક કાકી જીવતા ઘણીએ વાંઠેલ વેશ્યા થઈ જાય, ને મહારાથી એ સાંભળી રહેવાય ? સાંખી રહેવાય ? જોઈ રહેવાય ? (રડવા બેસે છે)

ખી-અરે પણ હજી પૂરી તપાસ તો કરવા દ્યો. આમ રાંડીરાંડ ડોસીની માફક છેડો જ્ઞાનો વાળો છો ? ગામના પટેલ થયા છો કે અઝામ ? મહારા શેઠ, આયડી તો ભાયડાના પગની જૂતી ખરાબર છે જૂતી. એક ગઈ તો પનોતી ગઈ. મહારા કાકાને માટે એનાથી ચઢે એવી ખીજ બે ડઝન ઇંગ્લીશ મઝુમ લાવી હાજર કરી દઉં, મઝુમ. શું સમજ્યા ? મુંબઈમાં પૈસા ખરચતા માણસ પણ મળે છે, માણસ...

૨-(ઉભો થઈને) એમ છે ?

ખી-ત્યારે શું ?

મોટર મળે...ગાડી મળે...આશક મળે માશુક મળે,
હોટલ મળે બોટલ મળે...સ્નેહી મળે સેવક મળે.
પૈસાનો સઘળો ઠાંક છે.. પૈસાની સૌ કુટપાથ છે,
આ મુંઝવે એટલે શું? એ પણ સમજવાની વાત છે.

ખીત્રા:—

ગાયન-૫

ઓ કાકા મહારા.....ચાલો રે ચાલો.

રથો-ભત્રાજી મહારા.....હાલો રે હાલો.

ખીત્રા-નવી કાકીને શોધી કાઢી...નાક કાન બે કાપો, (૨)

ફરીથી એવું કરે ન કો દી...એવી શિક્ષા આપો...ઓ.

મૂઝાશો મા કાકા હોકો...હાં પેટે તાણો,

કાઠીઆવાડ જઈ કાકી ખીજી નંબર વન કોઈ આણો...ઓ.

[સમજવાને લઈ જાય છે, પડદો પડે છે.]

પ્રવેશ: ૪

સ્થળ: મવાલીનું મકાન

[પાત્રો:—રાવ-રૂપાળી-કુમસીઆ-અફસાતુન

કંડેખાં-રૂપચંદ-ખીમજી]

(આગળ રૂપાળી રડતી રડતી આવે છે—પાછળ રાવ ચાખખા સાથે પ્રવેશે છે.)

રા-(ફટકો લગાવતા) ચાલ...ચાલ...ઉભી થા...ઉઠ...

રૂ-ઓ મરી ગઈ...મરી ગઈ...મારા બાપ...મને જવા દે.

રા-ચલાવ...ચલાવ...(ગળવામાંથી ધુધરા કાઢી બતાવી) આમ

આવ...આ ધુધરા બંધાવ...

રૂ-(પગ ધરીને) લે...લે.. મારી નાખ...કાપી નાખ...

(ધ્રુવના બાંધે છે. અંદરથી તાલનો ઢોકો આપવા તબલા લઇ આવે છે)

૨૧-ચલાવ, હવે તૈયાર થઇ જા...

૩-પણ મહેને તું છેતરીને લઇ આવ્યો...અને તે આ ધંધો કરાવવા?

૨૧-કેમ પાછી ચરખી ચઢીકે? આ ચૌદમું રત્ન જોયું છે કે?
(આપખો બતાવે છે) બોલ, નાચવું છે કે નહિ?

૩-ત્યારે જોઇએ તો મારી નાખ, પણ હું આ ધંધો તો...

૨૧-શું બોલી? નથી નાચવું? લે...ત્યારે...(આપખો ફટકાવે છે)

૩-એ...નાચું છું...નાચું છું, ભાઇસાહેબ, માફ કરો...

૨૧-ચાલ...ત્યારે ત્યારે...ચાલ કાલે શિખવ્યું હતું તે ગાયન
બોલવા માંડ.

૩ પાળી:—

ગાયન-૬

દીલ લે ગયા હમારા...દીલદાર હસતે હસતે,
ક્યા ક્રમ કર ગયા વોહ...યાર હસતે હસતે.
યારો જરા ચસો તુમ...લાગ્યો ઉસે મના કર,
વોહ હો ગયા હય હમસે બેઝાર હસતે હસતે.
મજલીસમેં આરાકોંકી...અબ રાહ મેં તેરીદેખું,
આપસમેં ચલ રહી હૈ...તલવાર હસતે હસતે.
યારોં ન સહેલ સમજે...તુમ હાલ નાતવાંકા,
અયસા ન હો મરે ચેહ બીમાર હસતે હસતે.
ગર શોક દર્દ હય તો પહુચેંગે ઉસકે દરપે,
દેખેંગે હમ મુસશીર...દીદાર હસતે હસતે.

૩-હ્યો બસ, હવે થયું ?

૨-હાલી રહે...હાલી રહે...જો આમ રમાલ લઈને આંખ-મારતા જઈને...આમ એકટીંગ થાય. (શીખવે છે) ચાલ જોઈ...કરી બતાવ...અને પેલી કાલે શીખવેલી ઉર્દુ ચીજોમાંથી એક બોલી બતાવ.

૩-બહુ થયું...આજે તો હવે...હું થાકી ગઈ...માફ કરો

૨-અરે પણ આમ એક એક ગાયન શીખતાં થાકી જશે, તો પાર ક્યારે આવશે ? ચાલ...હા...આજ તો મહારા દોસ્તદારો ત્હારી પરીક્ષા કરવા પધારવાના છે. એટલે ત્હારે અગત્ય-તૈયારી કરવી જોઈએ.

૩-ના ભાઈસાહેબ...હું તમારા કોઈપણ દોસ્તદાર આગળ નાચ-મુજરા કરવાની નથી. હવે તો મારી નાખશો તોય નથી ઉડવાની.

૨-શું બોલી ! નથી ઉડવાની ? જોયો છે કે આ !

(ચાપખો ઉગામે છે)

૩-ના...ના...ના તમે કહ્યો તોમ કરીશ.

૨-તો ચાલ...શરૂઆત કર...મહેરબાં હો જાયેંગે...એ પેટન્ટ રાગની પેલી નવી શીખવેલી ગુજરાતી ચીજ.

૩-પાળી:—

ગાયન-૭

આ જીગરને ધાયલ કરી...એ એવકા તું જાય ક્યાં ?

માશુક રહે મહોબત ભરી...જો બેલયા તું થાય ક્યાં ?

x

x

x

થાતા ધશારા આંખના...દર્દી દીવાતું દીલ ક્યું,

એને દવા દીધા વિના...દીલદાર ચાહ્યો જાય ક્યાં ?

x

x

x

પાલી ધરીને તું ઉભો...શીશો લઇને હું ઉભી,
શરબત અધૂરાં ઇસ્કનાં...પીધાં વિના એ જાય ક્યાં ?

x x x
કુમળી કળી પર બેસીને...મકરંદ તું ગૂંજ્યો બહુ,
જ્યારે ઉઘાડી પાંખડી...ત્યારે હવે રીસાય ક્યાં ?

x x x
મસ્તુલ મહોબતમાં કરી...હૃદયે જલાવી રોશની,
ઓ અંધ પરવાના હવે...તું આમ ઉડી જાય કાં ?

[ત્યાં બહારથી બારણું ઠાકાય છે.]

રા-ઓ...દોસ્તબિરાદરો આવી પહોંચ્યા લાગે છે, માટે તું જરા
અંદર જા, અને પછીથી હું તને બોલાવવા આવું ત્યાં સુધીમાં તું
કપડાં બદલી તૈયાર થઈ રહે...જા...

[જાય છે-દાર ખોલી બધા મવાલી મિત્રોને અંદર લે છે.]

રા-ઓ...પધારો પધારો, શેઠ રૂપચંદ, મી. કુમસીઆ, મી.
કંટેખાં, મીઆં અફલાતુન. (હાથ મીલાવે છે.)

હુ-અરે દીકરા રાવ !

રા-બાબા !

હુ-તું કેતો તો કે એક ગોયા મજેનું ગોલાબ જેવું ખુલખુલ
તારા હાથમાં આયુંછ...તો તે બતાવની દીકરા...

રા-ધણીજ ખુશીથી. બાવાજનન, આય સેવક હમણા જ એને
આપ સાહેબોની મહેમાનગીરી કરવા હાજર કરે છે

અ-બહુત અચ્છ. ઉસકી સાથ જરા તાન ધીમ...તાન ધીમ...
અયસી એક દો ચીજ બી હોને દીજએ...હું...

ડ-ઝોર થોરીસી એક્સ-ઓ-નંઅર વનરી બોટસોંકોબી ઇન્સાફ દીયા જય.

૩-ધેટસ ઇટ, થેટસ ઇટ, મી. ડડેખાં, ગંગાજળ વગર ટેસ્ટ જ નહિ આવે. કેમ ખરને મી. કુમસીઆ ?

કુ-હન્ડેડ પગ્સેન્ટ ટ્રયુ (તાળી આપે છે-રાવ જય છે.)

અ-સુનો...ગિરાદરો, જો...કી હમારે મજહુબમેં શરાબ પીના ઝોર ખ્યાજસે રૂપયા દેના, દોનોં ચીજકો હરામ ફરમાયા હૈ, લેફીન કીતનેહી હમારે ઇસ્લામી શાયરોને મેરે જૈસે રંગીલે જવાનોકે લીએ ઐસા બી લીખા હૈ...કી...

રસ્તમેં બહમન બનાતી હૈ શરાબ,
રંજ ઝૌર ગમસે છુડતી હૈ શરાબ.
તાજ દિમાગ કરતી હૈ ખુશમેં શરાબકી,
રંગત બદનમેં લાતી હૈ યે મય ગુલાબકી.
છરકો શરાબ-યારીમેં હમસે કલામ હૈ,
દુશમન હૈ ઉરકો અપને તરફસે સલામ હૈ.

કુ-સય ખાત હૈ, સય ખાત હૈ, મીઆં અફલાતુન, સેવક જ્યારે ખી. એ. માં હતો ત્યારે પ્રખ્યાત આંગલ કવિ મી. ડૂન્કર્ડનું લખેલું એક ગોઠડન સેન્ટેન્સ મોંને રોજ ગોખતો હતો...

If there is nectar in this world, it is in this Bottle of **X-O-No-1**. It is a Magical Staireasc just like **Allauddin's Wonderful Lamp**, with which respectable gentlemen like us can easily jump from this world to that world; i. e. from hell to heaven. Oh **Wine** ! God of Gods ! You are the only holiest thing alone...

૩-આહાહાહા...વોટ એ ગુડ પીસ...

કુ-અરે બાવા, એનું ટરાન્સલેશન-ગુજરાતી કરીને આય બિરાદરેને જરા સમજાવો તો ખરા.

૩-ઓલરાઇટ, બિરાદરો, મી. કુમસીઆના આય રીમાર્કેબલ ઇંગ્લીશ ફક્તરનો મીનીંગ એ થાય છે, કે આ મૃત્યુલોકમાં અમરન હોય તો તે ફક્ત એક્સ-ઓ-નંબર વનના આય સીસામાં ભરેલું છે, અને બિહિસ્ત હોય તો તે પણ એમાં જ રહેલું છે.

કુ-એમાં જ એમાં જ.

૩-એ અલાહિદીનના ચમત્કારીક દીવાની માફક આ અદ્ભુત અમરતપાનતી નીસરણીથી આપના જેવા ખાનદાનના ફરજદો આય દુનિયામાંથી સીધા પેલી દુનિયામાં જવાને માટે લાયકાત મેળવીએ છીએ. કેમ ખરાખર છેતે મી. કુમસીઆ ?

કુ-ચાલશે...ચાલશે...વીલ કુ...

૩-અને.....

અ-મી. રૂપચંદ...આ ગઇ...આ ગઇ...

કુ-આને દો...આને દો...

[ગત રૂપાળીને શણગારી લઈ આવે છે. દારૂની ખાસી ઉટે છે.
નાચ-ગાન શરૂ થાય છે.]

રૂપાળી:—

ગાયન-૮

જગાની ભી અદ્ય અંદાજસે રંગત જમાતી હૈ,
કંદુ કુછ હાલે દીલ અપના...તો મુઝકો શમ આતી હૈ.
હુપાવું ક્ય તલક ધનકો...યે ખુદ ઉઠ ઉઠકે આતે હૈ,
યે દેતો બેહ્યા બનકર...મુઝે હરહમ સતાતે હૈ....જવાની

મુરદિ ઇસ્ક મરતે હૈ...તખીઓ આન કર દેખો,
ન દેખો નાઝ કો મેરે...જમર પર હાથ ધર દેખો...જવાની
લીયે જતે હૈ મર નામે...લહદ પર લાસકો મેરી,
યેહ મુઝે જી ઉઠે પ્યારે...અગર તુમ એક નજર દેખો...જવાની

૬-(ઉભા થઈને)શાબાશ...શાબાશ...દીકરા સ્વપ્ન, તારા તફદીરનું
કાટક આય રૂપેરી ખુલખુલ જરૂર ઉધારી નાખશે. લે બાવા...હવે
અમે રંગ લઇશું.

[બધા શેઈકહેન્ડ કરી રજ લઈ ઘેનમાં આથડતા-પડતા રસ્તે પડે છે.]

૩-શું તમે મ્હારી પાસે આ પ્રમાણે હવે નાચ-મુજરા કરાવી
મહને વેશ્યા બનાવવા માગો છો ?

૧-ત્યારે શું આપનો વિચાર કોઇ નાઝકના સ્ટેજ ઉપર સતી
શિરોમણીના પાઠમાં ઉતરવાનો છે ?

૩-હું આવો નીચ ધંધો કદાપી પણ કરનાર નથી.

૨-આ જોયો છે કે ? બે મીનીટમાં ડોકાણે લાવી નાખશે. (ત્યાં
ખારણું ડોકાય છે.) આહા ! ખારણું ડોકાય છે. કોઈ સોનાની ચલ્લી
આવી હોય એમ દેખાય છે. મીસ રૂપાળન, આપ હમણા થોડી વારને
માટે જરા અંદર સીધાવી જવ. કોઇ ધરાક આવ્યો હોય એમ લાગે
છે. જો ધ્યાન રાખજો, બોલાવું ત્યારે આમ ઠણકો કરતી આવજો...

તીરછાં નયનનાં તીર ત્હારા સુંદરી તું છોડજો,
એ ઉલ્લુના સરદાર સાથે દીલ ત્હારું જોડજો.
ત્હારી જ ચાલાકી ઉપર બંદનો સૌ આધાર છે,
સમજ્યા રૂપાળન મ્હારા...સમજી જવામાં સાર છે.

નહિ તો પછી આ ચૌદમું રત્ન તૈયાર છે...હા.

[અંદર વિદાય કરી દ્વાર ઉઘાડે છે. મી. ખીમજી દાખલ થાય છે.]

રા-(સ્વગત) હ્યો, હું તો ધારતો હતો, કે કોઈ માલદાર ઉમરાવજીદાની સવારી પધારી હશે, પણ આ તો મ્હારા જેવો જ કોઈ અપટ્ટેટ ઉઠાવગીર યાને મુંબઈનો મેવાલી દેખાય છે. લાવ પૂછવા તો દે, જે હશે તે હમણાં જ જણાશે. આપણે પણ ક્યાં એનાથી જોઈએ એમ છીએ ? (પ્રકટ) કેમ સાહેબ, આપની મુબારક પધરામણી આ દેવમંદિરમાં કેમ થઈ છે ?

ખી-હું તમને પૂછું છું, મીસ્ટર, કે તમારું નામ ?

રા-(સ્વગત) મ્હારો ખેટો ફ્રાઈડ છુપી પોલીસનો માણસ તો નહિ હોય ! (પ્રકટ) હ...સેવક આ મુંબઈ શહેરમાં રાવસાહેબને નામે પ્રજ્ઞાત છે.

ખી-ધંધો ?

રા-આ આખા મહોદલાના રહેવાશીઓનાં ધંધો ગાનતાન ને નાચ-મુજરાનો છે, જનાય. અહીં ઘેરેઘેર દેવસ્થાનોની જ સ્થાપના છે.

ખી-તો મી. રાવસાહેબ, આપના આ દેવમંદિરમાં ખાલી દેવ જ છે, કે કોઈ દેવી-ખેવી પણ છે ?

રા-યાને હુન્નૂરને એ જાણવાનો સખ્ય ?

ખી-જો હોય, તો સેવક તેનાં દર્શન કરવા, તેની પૂજા કરવા, તેની આરતી ઉતારવા...

રા-ઓયસ...હવે હું સમજી ગયો. હા...પણ મીસ્ટર, દેવી તો જાણે છે. લેકીન એનાં દર્શન કરવા આવનારે સાથે ફૂલહાર અને ભેટ લાવવાં જોઈએ, તેમજ એના આ પૂજારીને એની મુલાકાત કરાવતા

પહેલાં યોગ્ય દક્ષિણ મળવી જોઈએ. એ અમારા મંદિરના કાયદાની તમને ખબર છે ?

ખી-અહુજ સારી રીતે. મી. રાવ, એક વાર દર્શન કરાવો. એટલે પછી દક્ષિણ અને બેટ બધું નક્કી થઈ જાય. લ્યો, આ શરૂઆત... ચહાપાણીથી કરું છું. (રૂપીઆ પાંચની નોટ હાથમાં મૂકે છે.)

રા-(નોટ લેતા સ્વગત) મહારો બેટો મવાલી કે કડકમંગાળી દેખાતો નથી. એમ તો ખીસા પાકીટ તર જણાય છે. ચાલો હીક થયું. શરૂઆત તો સારા શુકનથી થાય છે. Well begun is half done (મંકટ) પણ નામદાર, પહેલાં આપની ઓળખાણ-પીછાણ આપશો ?

ખી-માત્ર જોયા વગર સોદો થાય નહિ, અને સોદો નક્કી થયા વગર તમારી બીલમુકમાં (ભરતીયા) હું મહાર નામ હામ લખાવી શકું નહિ.

રા-ભલે ભલે, સેમ્પલ જુઓ, સોદો કરો, પસંદ પડે પછી વાત. આપણે કંઈ એવી ઉતાવળ નથી. (ખુશ મારે છે) રૂપા...ઓ રૂપા...

ખી-(સ્વગત) રૂપા ! જરૂર નામ ઉપરથી તો એજ મહારાણી સરકાર હોય એમ અનુમાન બધાય છે.

રા-અરે જરા બહાર આવજો...

રૂ-એ...આ...વી (બહાર આવે છે.)

રા-(એને દેખાડતા) દેખીયે જનાબ આ અમારા મંદિરના દેવી, ને સેવક એમનો પૂજારી.

રૂ-કો...કો...ણ...ખી...મ.....

ખી-(નાક ઉપર આંગળી મૂકી ચૂપ રહેવાની ઇશારત કરતા-સ્વગત) આખરે ભાળ મળી ખરી. મુંબઈના આવા કંઈક પૂજામોને

પાવન કરતા કરતા આખરે આજ મ્હારો ફેરો સફળ થયો ખરો! પણ હવે એને અહીંથી આ મુંબઈના મવાલીના હાથમાંથી ઉપાડી જવી કેવી રીતે?

૩--(સ્વગત) હાય હાય! આતો મુઓ ખીમજી...હવે મ્હારું શું થશે? એ મ્હારા વરને વાત કરશે તો!

૨ા--કેમ સાહેબ, જોઈ રહ્યા? બોલો હવે શો વિચાર છે?

ખી--(રાવને એક બાજુ લઇ જઇ) મી. રાવ, જાણે કે આખત એમ છે, કે હું ફૂલપાડાના ઠાકોર શ્રી. ૧૦૫ હીઝ રોયલ હાઇનેસ શ્રીમંત રાધવસિંહ સરદાર બહાદુરનો પર્સનલ અને પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી છું. મ્હારું નામ મી. ખીમજીભાઈ લીમજીભાઈ ગડબડગોટા છે. આજ કેટલાક દિવસ થયા ઠાકોર સાહેબના પટરાણી ગુજરી જવાથી એમનું મન ઉદાસ રહે છે. અને તેમાં વળી એક છૂપા રાજદારી કામને અંગે ગવર્નરને મળવા માટે એઓ બે ચાર દિવસને માટે અહીં આવ્યા છે. એમની ગમગીની બુલાવી દે એવી કોઇ ઉસ્તાદ ફાંકડી અને પરી સૂરત ગાનારીની શોધ માટે હું નીકળ્યો છું. આવાં તમામ દેવસ્થાનો જોતાં જોતાં હું તમારે ત્યાં આવ્યો છું, અને મ્હારી પરીક્ષામાં તમારી આ દેવી પસાર થઈ છે. બોલો, હવે તમે આજે રાત્રે એમને લઇને ઠાકોર સાહેબના ખાનગી આવાસમાં મુજરાને માટે આવવા તૈયાર છો?

૨ા--ઘણીજ ખુશીથી. મહેરબાન, અમારો તો એ ધંધો છે... કેમ રૂપા, બોલી નહિ, હેં?

ખી--તો લ્યો, ઠાકોર સાહેબના ઉતારાનું આ ગ્રુપ કેકાણું લખી આપું છું. (લખી આપે છે) કાલે રાત્રે નવ વાગે...સ્ટાન્ડર ટાઇમ... શું સમજ્યા?

રા-આહા...ધરદાન્ડર ટાઇમ સાડા નવ વાગે બરાબર...

ખી-આ ઠેકાણે આવી રહેજો. હું ત્યાં હાજર હોઈશિ. પણ જોજો, આપણા બે સિવાય કોઈ ત્રીજાને કાને આ વાત કે ઠેકાણું જાય નહિ. નહિ તો તમારા ને મહારા બનેના બાર વામી ગયા સમજ્યા.

રા-એને માટે આપ બેફિકર રહો. પણ સફરટેટી સાહેબ ! (હાથથી રૂપીઆ બતાવી)આ...વાતનો આંકડો પહેલો નક્કો થવો જોઈએ.

ખી-જુઓ ભાઈ, એ તો મોટા લોકોની વાત છે. જેવું તમારું કામ તેવા મળશે દામ. એ તો જેવી તમારામાં ધનામ જીતવાની કળા સફાઈ અને ચતુરાઈ ! એ તો રાજ વાજ ને વાંદરા કાને કહેવાય ? રીઝે તો રાજ આપે, ને ખીજે તો માથું કાપે. છતાં હું વચ્ચે છું, એટલે તમારે કહેવું નહિ પડે. હજાર બે હજારમાંથી કંઈ જવાના નથી. સમજ્યાને ? પણ જોજો, ધ્યાન રાખજો, આપણું પણ એમાં પચીસ ટકા કમીસન, હાંકે ! હ્યો, આ પચાસ રૂપીઆ આગળથી રાખો...અને કોઈ તબિયત ખૂશ થઈ જાય એવા ફાંકડા સોળ શણુગારથી એને શણુગારી ત્યાં લઈ આવજો. એકાદ જગીર પણ બક્ષીસ કરાવી દઉં. વળી...એ તો જેવો ટાઇમ...ટાઇમના પૈસા છે, મહારા શેઠ...

નહિ માનવીના મુખને પૈસાને આજે માન છે,
નહિ નામ પર પણ નાચ-નખરા પર જગત કુરબાન છે.
સાન્દર્ભ ને શણુગાર એ બે શબ્દ જગવિખ્યાત છે.
ધૂમે પતંગી દીપકે એ સમજવાની વાત છે.

રા-એમ છે, ત્યારે તો વાંધો નહિ...વાંધો નહિ. હાંકે રાખો.
(નોટ લે છે)

ખી-હાં...પણ મી. રાવ !

રા-જી...જી...જી...(નોટ ગણતા ગણતા)

ખી-જરા તમારા રૂપાળનને અહીં મ્હારી પાસે મોકલજો. મ્હારે એમને ખાનગીમાં એક બે વાતની ખાસ સૂચના આપવાની છે. કારણ કે દોકારના સ્વભાવથી એ તદ્દન અપરિચિત છે. એટલે એઓ કેમ ખૂશ થાય, તે ચાવી જરા એમને બતાવી દઉં.

રા-ઘણી ખુશીથી...ઘણી ખુશીથી...(રૂપાની પાસે જઈ-કાનમાં) જા...એ કહે તે ધ્યાન રાખીને સાંભળી લે. આ એક સોનાંની ચક્રીને શીશામાં ઉતારી જંગીરદાર બનાવી દે, તો બસ...આપણે પછી આ ખાનદાનીના ધંધાને હંમેશને માટે નવ ગજના નમસ્કાર કરી દઈ કોઈ ઉમરાવજાની માફક અમન-અમન ઉઘાડીશું. જા...જોડે...

[અચકાતી અચકાતી પાસે જાય છે. ખીમો એને કાનમાં કહે છે.]

ખી-કાં કાકીસાહેબ, તબિયત તો મજાહમાંને ?

રૂ-ખીમા, મ્હને આ મુઆએ દગો કરીને ફસાવી છે.

ખી-ત્યારે તમારો વિચાર હવે પાછો રૂઘા કાકાનું ઘર માંડવાનો છે, કે પછી સીવીલ મેરેજ ?

રૂ-ના, ના, હું તો અત્યારે આવવાને તૈયાર છું.

ખી-કેમ ? મ્હાં કંઈ ન ગણકાર્યાનો સ્વાદ જોઈ લીધો ?

રૂ-મ્હારી ભૂલ થઈ, હવે હું પરતાઉં છું. મ્હને માફ કર.

ખી-તો જુઓ સાંભળો. આ મુઅઝના મવાલીના હાથમાંથી છુટવાનો રસ્તો એકજ છે. આપણે એની સાથે દગાબાજીની રમત રમવી પડશે.

રૂ-તે કેવી રીતે ?

ખી-કાકાને આજ રાત્રે કામચલાઉ ઠાકોરસાહેબ બનાવી, સેવક તેના ખાનગી સેક્રેટરીનો ઓધો સંભાળશે. એની સાથે નક્કી કર્યા મુજબ તમે આજ રાત્રે રાજપુશીયા નાયનારીના વેશમાં હાજર થજો. નાય-મુજરો થઇ ગયા બાદ ધનામની વાત આવે, એટલે હું ઇશારત કરીશ. તેજ વખતે તમારે ઠાકોરસાહેબ પાસે એ મવાલી તમને બળાત્કારે ઉપાડી લાવી અનિચ્છા છતાં આ અનીતિના ધંધામાં નાંખી તમારી ઉપર સીતમ ગુજરે છે, એવી ફરિયાદ કરી ઇન્સાફને માટે અરજ ગુજારવી. બસ...પછી બાકીનું હું અને હીઝ રોયલ હાઇનેસ સંભાળી લઇશું, સમજ્યા ?

૩-પણ હું ત્યાં નાયનારીના વેશમાં આવું...અને એ ..

ખી-એ કંઇ આગળથી કે પાછળથી બોલે તો જોખમદાર હું ! પછી કંઇ છે. ?

૩-બહુ સારું, ત્યારે. પણ જોજો એમને મ્હારી આ લાચારીની સમજણ પાડી, મ્હારી વતી મારી માગજો. હું ત્હારો આ ઉપકાર જાંઘી સુધી નહિ ભૂલીશ.

ખી-તે તમારે નહિ કહેવું પડે.

૨ા-કેમ શ્રીમાન, વાતચીત કરી રહ્યા ?

ખી-જી, હા. લ્યો મી. રાવ, હવે સહાયજી. રાત્રે પધારજો ત્યારે જરૂર. (સ્વગત)

યુક્તિ લગવી છે અજબ પણ પાર પડે કે નહિ એ સંતાપ છે, એ મવાલી છે દીકરો તો સેવક ખીમાલાઇ એના બાપ છે. આ હવેલી લેતા ગુજરાત બોઇ એવો કાકાનો ઘાટ છે, માટે વખત વિચારી ચાલવું એ સમજવાની વાત છે.

[રાવસાહેબ સાથે હાથ મેળવી આવતો યાચ છે.]

૩-લે ચાલ, પહેલે જ તડાંકે ઠાકોરસાહેબને ત્યાં ત્હારો મુજરો થવાનો. રૂપા, ખરેખર તું ભાગ્યશાળી છે. અને જે આજ રંગ રાખ્યો, તો બસ પછી બેડો પાર ! ઠાકોર ખુશ થઇ જઇ પાંચ-પચીસ હજારનો ગરાસ બક્ષીસ કરી દે, તો આપણે આવતી કાલે સીવીલ મેરેજ કરી હનીમુન માટે પંચબ્રમેલમાં પેરીસની મુસાફરીએ ઉપડી જઇએ. જે, હવે હું બગરમાં જઇ ત્હારે માટે આવતી કાલે પહેરવાને કાઢ અફલાતુન પોશાક ભાડે લઇ આવું છું. ત્યાં સુધી તું શીખવેલા ગાયનોની પ્રેક્ટીસ કરી જા. (થોડે જય છે-વળી પાછો ફરે છે.) પણ... સમુર...તું ક્યાંક ન્હાસી જાય તો ! બાયડીની જાતનો વિશ્વાસ નહિ.

વિશ્વાસ પિંગળાતો ક્યો તો ભરથરી ચોગી થયો,

મૃણાલના વિશ્વાસ પર માલવપતિ માર્યો ગયો.

પદ્મિનીના વિશ્વાસ પર અલાઉદ્દીનની હાર છે,

ચતુરાથી ચેતી ચાલવું...સમજી જવામાં સાર છે.

માટે આમ આવ, પાકો બદોબસ્ત કરીને જ જવું, કે પાછળથી પરતાવાનો વખત જ નહિ રહે.

૩-પણ હું નહિ ન્હાસી જાઉં, તમે કહેશો એમ કરીશ. જરા તો ભરોસો રાખો !

૨-ના રે ભાઈ, ત્હારો વિશ્વાસ નહિ. ત્હારા અને હાથ લાવ. (આપખાની રસીથી બાંધે છે.) ચાલ હવે ઘરમાં.

૩-પણ મ્હને બાંધો છો શા માટે ?

૨-હું પ્હાર જઈને પાછો આવું, ત્યાં સુધીમાં તું મ્હને હથેલીમાં ચાંદ બતાવી છ પાંચ અગીઆરા ન ગણી જાય, એટલા માટે;

પણુ તું ગભરાઇશ મા. મ્હને પાછા ફરતા વધુ વખત નહિ થાય, કારણ કે હજી તો મ્હારે આવીને રાતને માટે ત્હને લેસન ગોખાવવાનું છે. ચાલો, મ્હારી રૂપાળી મેના, ધડીક વારને માટે સેવકનાં પ્રેમ-પિંજરમાં પૂરાઇ જાવ.

૩-પણુ હું આ શહેરથી અજાણી નહાસીને ક્યાં જવાની હતી?

૨-કેમ કહેવાય ? કદાચ મુંબઈનો દરિયો પણ પાવન કરી નાખે. (આપઘાત) એટલા માટે જ અનુભવી ધરડાઓની અકકલે ચાલવાનો આકરો ઉપાય સેવકને ન છૂટકે લેવો પડ્યો છે. જોને માટે શાવસાહેબ દીલગીરી જાહેર કરે છે. મ્હારા આપઘાત કહી ગયા છે, કે :

બાયડીના બોલ પર વિશ્વાસ કદી કરવો નહિ,

સમજી જોને જોયા વિના પગ કદાપી ભરવો નહિ.

બાંધી ત્હને પણ આંખમાં તો આંસુઓની ધાર છે,

આ પ્રેમ બંધન ગણી સમજી જવામાં સાર છે.

ચાલ, બે કલાક પછી કહેશે તો સેવક ત્હને થયેલા અન્યાય માટે, ત્હારા ઉપર ગુજરેલા આ ઘાતકી સીતમ માટે ટોપી ઉતારી (માથે છેજ નહિ) પગમાં પડી માફી માગી લેશે, બસ.

[અંદર મૂકી આવી ઓરડાને તાળું મારી બહાર જવા તૈયાર થાય છે.]

બસ બજારમાં જઈને હવે આજની એક રાતને માટે કોઇ અપ-ટુ-ડેટ ડેન્સીંગનો ડ્રેસ ભાડે લઇ આવું. જો આજ કિસ્મતે રંગ જમાવ્યો, અને ઠાકોરસાહેબની એની ઉપર ખાટી મીઠી નજર થઇ ગઇ, તો પીડા ગઇ સમજવી. જ્યારે ત્યારે પણ એનો ધણી હયાત

છે, એટલે મામલો મંભીર થવાની બહીષ્ક તો છે જ, તેને બદલે એ દોકારડાને જ ગળે એ પાપ ભેરવી દઇ, સોદો નક્કી કરી, રૂપીઆ કલદાર ગણી લઇ, સીધો લંડન કે પેરીસ જતી સ્ટીમર પકડી લઉં...અસ...પછી...આનંદ...લહેર...મોજ...

[જાય છે-પડદો પડે છે.]

પ્રવેશ: ૫

સ્થળ: પટેલનો ઉતારો

[પાત્રો—ખીમજી-રઘો-ભીમો]

[ખીમો કપડાના બંડલો સાથે પ્રવેશે છે.]

ખી—કાકા, ઓ કાકા, ક્યાં મરી ગયા ?

ર—(પ્રવેશ) આઇવો દીકરા ખીમા, આઇવો...શું કહે છે ? શું ખબર લાઇવો ? તારી કાકી તો જીવે છે કની ? હું રંગયો તો નથીને ?

ખી—ભગવાન ચાર હાથનો ધણી મહારા કાકાનું સૌભાગ્ય અખંડ રાખે. કાકા, તમારી કાકી...અરે ભૂલ્યો...મહારા કાકી છે તો જીવતા, પાલુ લગભગ મુઆ જેવા...સેંકડે નવ્વાજું ટકા યુઝલેસ...

ર—એટલે...એટલે...ખીમા, હું ન સમજ્યો...

ખી—સાંભળો. નવી કાકી રાવસાહેબ નામના એક મુંબઇના મવાલીના હાથમાં ફસાઈ પડ્યા છે.

ર—તો ફોજદારી કરીએ. દીકરા, એમાં શું ? હિંમત રાખ...એ રાવસાહેબના આપથીય હું ડરી જનઉં એમ નથી.

ખી—નહિ...નહિ...

ર—ત્યારે શું દાવાની કરીએ ?

ખી—દીવાનીએ નહિ ને ડાહીએ નહિ.

૨—ત્યારે તું કહેતો હોય, તો સીધો હાઇકોર્ટમાં દાવો માંડું. ડેડ પીરવી કાઉન્સિલ સુધી પહોંચી જાઉં...અરે ગવંડર સુદ્ધાં મને સારી રીતે ઝાળખે છે.

ખી—અસ, હવે જરા મુંગા મરો, ને બેજીનું ડેકાણે રાખો. આ સવારથી સાંજ સુધી આખા મુંબઈના પ્રખ્યાત અને પંકાયલા પૂણ્યમંદિરોના પગથીઆં પાવન કર્યાં પછી અને કપાળેથી ખાસ્સો પોણા મણુ પરસેવો ઉતાર્યા બાદ સેવક કાકીનો પતો મેળવવા લાગ્યશાળી થયો છે.

૨—અને તેને માટે હું તને શાખાશી આપું છું.

ખી—(સ્વગત) એ તો હું જાણતો જ હતો, કે તમારા જેવા મખખીચૂસ અને બેકદર ખીજી આપવાના જ શું હતા ?

૨—પણ એ છે ક્યાં ? ને કરે છે શું ? એ તો જરા જણાવ.

ખી—નાચે છે, કુદે છે, ખાય છે, ને ગાય છે.

તાન ધીમ...તાન ધીમ...તાન ધીમ ધીમ...ધીમ.

મોરે સરપે ગગરીયાકો ભાર...

કાના ઉતાર...ઉતાર...ઉતાર...

થેઇ થુમ...થેઇ થુમ...થેઇ થન...ન...ન...ન...થુમ.

એ ધધાની પ્રેકટીસ કરી રહ્યા છે. (એકટોંગ સાથે નાચી બતાવે છે.)

૨—તો શું ત્હારી કાકી વઢેલ વેશ્યા થઇ ગઇ ?

ખી—હાં...હવે સમજ્યા તે ખરું...

કાકી રૂપાળી આજ રૂપાળન થઇને ગાય છે,
કીર્તિ તમારા બાપની લીલામ આજે થાય છે.
ફરિયાદ કરશે તો વળી પૂરેપૂરી પંચાત છે,
સાંભળો છો શું? કાકા (આ) સમજવાની વાત છે.

૨-અરે પણ અહ્યા આ નાક !

ખી-હિંદુસ્તાનના લોકોને એ રહ્યું છે જ ક્યાં ? (અને તેમાંય વળી નાટકવાળાઓને નાક !) ઈ બાપૂ, ઈ તો નાકની નોક ને મૂછના બાલના દી વધ ગયા...વધ...

૨-અરે પણ ત્યારે એને અહીંઆ મૂકી દઇને તે કંઈ ગામમાં જવાય ?

ખી-એને માટે સેવંક એક યુક્તિ આગળથી ગોઠવી રાખી છે.

૨-ખતાવ, ખતાવ, ત્યારે...તે વળી શું છે ?

ખી-જુઓ, જાણે કે હું કાકીને મળીને એ મુબઇના મવાલીને ફ્રેમ મ્હાત કરવો તેની બધી યુક્તિ સમજાવતો આવ્યો છું. અને એ અહીં ઉડાવગીરને છતામની લાલચ આપી આજ રાત્રે આપણે અહીં રૂપાના જલસાને માટે આમંત્રણ આપતો આવ્યો છું. તમારે આમાં હીઝ હાઇનેસ સમશેર બહાદુર ૧૦૫ શ્રીમાન રાધાસિંહ સરકારનો પાટ ભજવવાનો છે, અને મ્હને આપનો ખાનગી સેક્રેટરી સમજવાનો છે. શું સમજ્યા ?

રાગ તમે મ્હારા થજો પરધાન થકશ હું આપનો,
પાણી નહિ ખતલાવું આજે હોઉં જો એ બાપનો.
તૈયાર થઈ જઇએ હવે...આજે કતલની રાત છે,
આ છોકરાંના ખેલ નહિ પણ સમજવાની વાત છે

૨—પણ અલ્યા, હું રાજા થઈશ, અને ત્હારી કાકી મ્હારી આગળ મુજરો કરશે ?

ખી—ઝોયસ...બાપૂના દરબારમાં કાકી સાહેબનો આજ જલસો જામશે. હું આપને આંખની ઇશારત કરીશ, અને તમે પહેલવહેલાં તો એ મવાલીને એક બે જગીર બક્ષીસ કરી દેજો. અને પછી રૂપાળીઆને ઇનામ માગવા કહેજો. એ જ્યાં પોતે ફરિયાદ કરી, રાવસાહેબ ઉપર આરોપ મૂકે, તે આપની પાસે ન્યાય માગે, ત્યાં તમારે એકદમ હાસ્ય રસમાંથી વીસ રસ અને શૃંગાર રસમાંથી કોધરસમાં ભુસ્કો મારી, બહાદુરીથી બે ડગલા આગળ વધી સરસ કરતી તલવાર ખેંચી કાઢી એની ઉપર ધસી જવું. હું વચ્ચે પડીશ, અને આપને સમજાવીશ, પણ તમારે ખેંચતાણુ કરવી આટલું થયું એટલે પછી બસ...

૨—શું બસ ? માફી આપવી ?

ખી—નહિ નહિ. કહેવું કે ગુલ્તેગારનો ગુલ્તો ગંભીર સાબીત થાય છે. અને તેથી ઇંડીયન પીનલ કોડ નંબર સાતસો સાડા સત્તાવન કાયદો પહેલો કલમ છેલ્લી મુજબ હું એને શિક્ષા ફરમાવું છું કે...પછી તમારે કાવે તે જન્મ દેશનિકાલ, કાળાપાણી કે કાંસી...જે કોઈકું હોય તે કોકયા રહેવું. છેવટ હું એની તરફથી દયાની અરજી કરીશ, અને તમારે તે મ્હારે ખાતર મંજૂર કરવી. સમજ્યાને ?

૨—અને કદાચ પલાન (plan) પકડાઈ ગયો તો ?

ખી—તો પછી હું છું ને એ છે. બધું મ્હારે માથે...

૨—વાર...પછી...પછી...

ખી—પછી બાપૂને ઘણી ખમ્મા...ઘણી ખમ્મા ..(નીચો વળી સલામ ભરે છે.)

ર—અરે વાહરે અહ્યા, તું'ય કંઈ ખીસવા લાગ્યો છેને ?

ખી—ત્યારે...અરે મ્હારો રૂઆબ તો તે વખતે જોજો...તમે મ્હને ધારો છો શું ? હેં કાકા, તમે મ્હને સમજો છો શું ?

ર—માણસ.. જીવતું ને જગતું...એ ટાંટીઆ એ કાન ને એ આંખોવાળું માણસ. વળી ખીજું શું ? કંઈ જનાવર થોડું ધરાવાનું હતું ?

ખી—શું બોલ્યા ? હજી આ મી. ખીમાલાઇને તમે ઝોળખ્યા નહિ ? અરે એ તો શું કરું કે મ્હારા બાપાએ મ્હને એ પાંચ ચોપડા અંગ્રેજીના નહિ ફડવ્યા, બાકી આ સેવક મુંબઇનો ગવરનર નહિ થતે ગવરનર...શું સમજ્યા ? સમજવાની વાત છે.

ર—હા...હા...પણ કોણ ના પાડે ?

ખી—અને ગવરનર નથી થયો, નહિ તો હિન્દુસ્તાનને અને એ (ગાંધી) ધોળી ટોપીવાળાઓને એક તો શું પણ સો-હજાર-લાખ માગે એટલા બસ સવરાજ...સવરાજ...સવરાજ આપી દેતે, શું સમજ્યા ?

ભણ્યો નથી તોયે બધાને હિંસા ભણાવું એવો છું.

તમે જ વિચાર કરોને કાકા, ભત્રિજો હું કેવો છું ?

ડોક્ટર થયો જો હોત તો દુનિયામાં જીવવા કોઇને દેતે જ નહિ,

ને વકીલ થયો હોત તો મારા અસીલનું નામ કોઇ લેતે જ નહિ.

જન્મ્યો તેની પણ અગાઉથી ઇશ્વરના ચારે હાથ છે.

એ બાંડીયાં પછી પુકો કાકા આ સમજવાની વાત છે.

[સ્થાપટેલ બીસીનું હુંડું સળગાવે છે, તે હડાડી મૂકે છે.]

ર—હા...હા...દીકરા, પણ હું'ં છ કાં ના પાડું છું...ઈ વચા-સ્વાની વાત સે.

ખી—એમ ત્યારે...કોકો તાળી.

૨—(તાળી આપતા) જીવતો રહે દીકરા જેઠ મહીના સુધી, ને આશિર્વાદ દે ત્હારા કાકા-કાકીને કે એમને ધેર ત્હારા જેવો બતરીસ લક્ષણો દીકરો પારણાં બંધાવે.

ખી-તથાસ્તુ ! શુભં કલ્યાણમ્ ભવતુ ! સૌભાગ્યવતા ભવ ! સંતાનવતા ભવ ! સ્નેહવતા ભવ ! વાર પણ કાકા.....

૨—(ખીડીનો ફરી દમ મારતા) બોલો દીકરા...

ખી-આ જાણે કે, આટઆટલું સાદસ કરીને તમને કાકી તો જાણે કે પાછા મેળત્રી આપું, અને સહીસલામત ચમારગામ પાલેજ પણ મોકલાવી આપું, પણ એમાં મ્હારી શી લાજ પાકવાની છે ? આ...એની તો વાત કરો...બોલો, સેવકને શી બક્ષીસ મળશે ?

કરીએજ ગદ્દાયંતરં પણ જશ કદી-મળતો નથી,
કાકા તમારા ભત્રીજાનો દી હજી વળતો નથી.
હમણા ઉતારો પાઘડી પણ પછાડીથી લાત છે,
આ અનુભવથી કહું ભાષ્યો સમજવાની વાત છે.

૨-હા...છ મારી હહરી વચારવાની વાત સે. પણ લે, આ મારં વચન. જા, તું મને જે ગામનો ઠાકોર બનાવે, આ...છ ગામ તને વંશપરંપરા બક્ષીસ...બસ...

ખી-વાહરે કાકા, વાહ.. તમે પણ ઠીક કરી.

૨-જો ખીમા, આ છમાં હવે વચારવાની વાત નહિ.

૨—(સ્વગત) મ્હારો બેટો વગર ગામનો રાજા બનવાનો, અને કહે છે કે જાગીર બક્ષીસ. કેમ જાણે ચણાના ઝાડ પરથી જ તૂટી પડ્યો... (પ્રકટ) એ કાકા, ખીજી ત્રીજી જવા દ્યો. એ ઉઠા લણાવવાના કોઈ ખીજાને...આ ખીમજીભાઈને નહિ. સમજ્યા ?

અહીં તો માથા સાથે કાન સે...ને જીલ સાથે દાંત સે,
 ર-ધીરો પડ...દીકરા ધીરો પડછજરામારે વચારવાની વાત સે.
 ખી-હા તો...જલ્દી વિચારો નહિ તો પછે મહા લયકર ઉત્પાત છે,
 ખવાશે નહિ તો દોળી નાખીશ, શું સમજ્યા ? સમજવાની વાત છે.

ર-ત્યારે તું જ બોલી દે ખીમજી તારો શું વચાર સે ?

ખી-આવતી કાલથી સેવક આપનો સર્વન્ટ મીન્સ નોકર મટીને
 સાચ્ચે સાચ્ચો ભત્રીજો થવા માગે છે, અને આપનો આસિસ્ટન્ટ
 મેનેજર થઇને વેપારધંધામાં વગર મુડીએ બે આની ભાગીદાર થવા
 ઇચ્છે છે.

ર-શું બોયલો ? હું ગામનો પટેલ...ને તું મારો મેનેજર, ને
 પાછો મારા ધંધામાં ભાગીદાર ! જા...જા...હવે...હવે...જોયો નહિ
 હોય તો મફતીઓ...કેમ જાણુ આપનો જ માલને ?

ખી-એટલે ! એટલે તમે કહેવા શું માગો છો ?

ર-હવે રહે, રહે...કશું ને સાંભળ્યું...જાડુ ડાહ્યો મા થા...નહિ
 તો ભૂખે મરશે.

ખી-ઓહ...યુ મી. રૂઢાપટેલ ! (દાંત કચકચાવીને) તમે મહને
 સમજો છો શું ? ના...ના...હે...તમે તમારા મનમાં સમજો છો
 શું ? મહાર્ અપમાન...મહારી માગણીને ડોકર...નથી બોલતો ત્યાં
 સુધી...હવે, હું આ ચાલ્યો...(હિટ પહેરીને ખીસ્તરો ઉઠાવે છે.)
 જોઉં છું હવે મહારા વગર કાકીને કેવાક લઇને આખરે ગામની
 પટલઈ કરવા પાછા પધારો છો ? જોઉં તો ખરો...

[ચાલવા માંડે છે, ત્યાં રૂઢો આઈસ્ક્રીમ થઈ જઈ એને જતો અટકાવે છે.]

૨—અરે ના રે મારા બાપ...મારો ભાઈ કંઈ...મીસ્તર ખીમાભાઈ, ઓ મહેરબાન બુદ્ધિમાન વિદ્વાન ખીમજીભાઈ, મારી જૂઝ થઈ. હું તો અમસ્તો...જરા અમસ્તો...

ખી—છૂટ નોનસન્સ...

આ વીર નરની વીરતાની જેમને કિંમત નથી,
તે એક માખી મારવાની જેમને હિંમત નથી.
અસ જ્યાં અમારી નોકરીનાં રહેજ પણ નહિ માન છે,
જેને અમારી લાયકાતોનું જરા નહિ લાન છે.
કંજુસમાં કંજુસ આવા શેહીઆની જાત છે,
છે જમાનો આ બેકદર એ સમજવાની વાત છે.

૨—અરે એમ શું કરો છો ? ખીમાભાઈ, (સ્વગત) ભાઈઓ, મરજે ગંધડને પણ બાપ કહેવો પડે. આ કંઈ મારો સગો ભત્રીજો નથી. મારે ત્યાં નાનપણથી રહેલો નોકર છે. પેટ બદલ વેઠ કરતા કરતા ગયે વરસે જ પરણાવી આપ્યો. પણ અફસોસ ! આજકાલના શેહીઆઓની લગભગ નજવાણું ટકા આખરે એમના આવા ધરના ઘાટી અને નોકરોના જ હાથમાં હોય છે. તમારામાંથી કદાચ કોઈ એ અનુભવમાં અધકચર કે બાકી રહી ગયું હોય, કોઈએ એ સેરપલ-નમૂનો નહિ જોયો હોય, તો આ ખુદાખપસ જોઈ લેજો...

ખુશામતથી ખુદા રાજ થાય એવું કહેછ સૌ,
આ જમાનામાં ખુશામત પર ધ્યાન પહેલું દેછ સૌ.

પણ ગરજ સરી કે વૈદ વેરી વાત એ પ્રખ્યાત છે,

ખી—સમજજો મહારા મહેરબાનો આ સમજવા જેવી વાત છે.

૨—(પ્રકટ) ઓ મહેરાભાઈ, ખીમજીભાઈ, પાઘડી ઉતારું છું. (હેટને બદલે બોલાઈ જાય છે.) બાપા, કહે તો લાંબો થઈને બે હાથ

જોડીને દાંડવત્ પરણામ કહું, પછી કંઈ છે ? બલા માણસ, એક ગુલ્તો તો ભગવાન પણ માફ કરે છે.

[લાંબો થઈ પગે લાગે છે. ખીમો હસે છે.]

ખી-ઓલરાષ્ટ્ર, ત્યારે હવે મ્હારી શરત મંજૂર છે ?

ર-સોળ આના ને એ પૈ ઉપર વટાવ સાથે. ચક્કરવદ્ધિ (ચક્રવદ્ધિ) વીચાળની તેરીખે...

ખી-હવે ફરીથી મ્હાફ આમ ઇન્સલ્ટ કરશો ?

ર-નારે મારા બાપ. મારા ભોગ લાગ્યા હોય, કે હવે હમણા ફરી આ ગામમાં-તારા રાજમાં તારું અપમાન કહું. તારું નામ પણ મારાથી કેમ દેવાય ! તું કાણ ?

ખી-પ્રાઇવેટ એન્ડ પર્સનલ સેક્રેટરી ટુ હીઝ રોયલ હાઇનેસ ૧૦૫ બિલ્લી બ્લાઢુર શ્રીમાન અક્કલ-બારદાન મહારાજાધિરાજ રાઘવસિંહ...આપને ઘણી ખન્મા...(ઝૂંકે છે) શું સમજ્યા ?

ર-અધું સમજી ગયો...ભાઇ, અધું સમજી ગયો.

ખી-ભાવો ત્યારે, એક સો રૂપીઆની કરન્સી નોટનો ટુકડો ઉતાર દીલે કોથળીમાંથી કાઢી નાખો, જોઈ...

ર-સો રૂપીઆ...એટલા અધાને શું કરવા છે ?

ખી-પાછી પંચાત કરી ? આપને માટે સેકન્ડહેન્ડ ફરનીચર ભાઉથી લાવવું પડશે. રાતને માટે મહેરીલ જમાવવાને યોગ્ય સામગ્રીઓ લાવી રાણગાર કરવો પડશે. એ અધું કંઈ અમરતુ થઈ જવાનું છે ?

ર-(નોટ આપતાં) ભલે ભાઇ, લે...તું જાણે ને ત્યારે ધરમ જાણે ઇશ્વરને ઓળખીને ચાલજે. હાથે તે સાથે. દુનિયામાં ખીલું લઈ પણ શું જવાનું છે ? કરશે ઇ ભરશે. આ હવે તો ત્યારે ખોળે માથું છે. જોઈએ તો તાર ને જોઈએ તો માર, આપલીઆ !

ખી-તે માટે આપ બેઠિંકર રહો. હ્યો, હવે હું બધું ફરનીયર ખરીદવા જાઉં છું. દરમ્યાન તમારે માટે આણેલા આ રાજવંશી કપડા પહેરીને તમે તૈયાર થઈ રહેજો. (બંડલ આપે છે) જુઓ કહેવું નહિ પડે...રાજદરબારમાં કંઈ બાકી નહિ મારતા. નહિ સમજણ પડે તો મહારી સામે જોજો. મહને પૂછજો. મારી સલાહ લીધા વિના, અગર તો મહને પૂછ્યા વિના પાણી પણ પીવાની તમને આજથી સખત મનાઇ છે. શું સમજ્યા ? જાવ, પધારો હવે.

ર-બહુ સાફ બાપા, આ ચાલ્યા...પણ અલ્યા, ઉભો તો રહે. આ બધું પહેરવાનું કેમ ? તે તો મહને જરા બતાવતો જા.

ખી-ઓ યસ...જુઓ...આ અહીં પહેરવાનું...આ સુરવાળ...આ ફેટો...આ કમરપટો...આમાં આ તલવાર ભેરવવાની...આ ઘરેણાં...બસ પછી નહિ આવડે એ રહેવા દેજો...બાકીનું હું આવીને ખરાબ કરી દઇશ. (બધું બતાવે છે) જાવ...હવે જરા દમામથી ચાલો. રાજ થવાના છો, એ યાદ રાખો.

ર-હોવે અલ્યા, લાવ હવે અંદર જઈને શણગાર સજા નાખું.

[જાય છે.]

ખી-હા...હા...હા...હા...હા...બસ હવે બેડો પાર...કાકા પાસે ઓકાવ્યા છે મનમાન્યા કલદાર, અને આવતી કાલથી થઇશું એમના બે આતી લાગીદાર ! બસ પછી મોજ...લહેર...આનંદ.

[જવા જાય છે, ત્યાં અપ-ટુ-ડેટ ડ્રેસમાં બીખી પ્રવેશે છે.]

લી-એ જરા ઉભા રહેજો.

ખી-ઓ મીસીસ ખીમજી, વેલકમ, વેલકમ માઇ ડીઅર, જો તેં મહારૂં કહ્યું માન્યું, અને કાકી સાથે ન ગઇ, તો બચી ગઇ, નહિ તો ત્હારા પણ એજ હાલ થતે.

ભી—તે હું કંઈ રૂપાળીઆ જેવી કાચી નથી તો ! હ્યો હવે તમને ઇનામ મળશે, તો મળે શું અપાવશો ? બોલો જોઈ ?

ખી—તું કહેશે એ. પણ જે...ત્યારે પણ મ્હારી સાથે કાકાને છોડાવવા દાસી તરીકે બાપુને ચમ્મર કરવા આવજની રાત ઉભા રહેવું પડશે.

ભી—તમે મ્હારી માગણી કમુલ કરશો, તો હું તમારી આ વાત કમુલ રાખીશ.

ખી—તો બોલી નાખ, જોઈ...ત્યારી શી માગણી છે ?

ભી—જુઓ સાંભળો...

ભીખી:—

*ગાયન—૯

(ઝટ જવો, ચંદનદાર લાવો...ધુંધટ નહિ બોલું છ...રાગ)

તમે મોટર એક વસાવો...કે મુંબઈ જેવું છે.

મ્હને ચોપાટી પર લઈ જવો...કે મુંબઈ જેવું છે.

ખી— તમે શીદને ઉતાવળા થાઓ.....

ધીમે ધીમે હુકમ કરાવો.....

ભી:— મ્હને તાજમલાલ હોટલ બતાવો.....

એક આપા યુરોપીઅન લાવો.....

ખી:— { ત્યારે માટે બોય રખાવીશ, ત્યારે માટે આપા

{ સાચવશે એ કુમળા ત્યારી રેશમ જેવી કાચા

{ તું મુંબઈની શેલણી ને હું મુંબઈના શેઠ,

{ ધરડીઠાઠટ થઈ જઈશું જેવા...ઘોડઠોડની રેસ

સમજ...ઘોડઠોડની રેસ. (૨)

* આ ગાયન વન્સમોર માટે ઈરાદાપૂર્વક લાંબુ લખેલ હોય પહેલી વખત એમાંથી જોઈતો ભાગ ગાયમાં લેવો.

ભી:— મહને નવાં નવાં નાટકો બતાવો...કે મુંબઈ જોવું છે.
 બોમ્બે સેન્ટ્રલ પર બંગલો બંધાવો.....
 એમાં વીજળીના પંખા મુકાવો.....
 વળી વાયરલેસ રેડીઓ રખાવો.....

ખી:— શામે મોટર બંગલાં...હોય પાસે ક્લકાર
 (પણ) સેવકના પોકેટમાં...છે ફક્ત આના ચાર...રે...મુંબઈ

ભી:— મહને ટોકી શીલમ બતાવો...કે મુંબઈ જોવું છે,

(વન્સમેર પડે તો !)

ખી:— ડરખીની કાષ્ઠ સોરટી...તો નંબર લાગી જાય,
 તો તો ડીઅર આપણો...બસ એકો તે પાર થઈ જાયરે...

ભી:— .....કે મુંબઈ જોવું છે.
 મને ફ્રેન્સી બ્લાઉઝ અપાવો કે.....

ખી:— વિલાયતી લુગડાં નહિ...હવે વસાવાય ડાર્લીંગ,
 શરણ ક્રોચિસે મૂક્યું...એની ઉપર પાકિટીંગ રે...
 .....કે મુંબઈ જોવું છે.

ભી:— મહને માહીમની ખાડી બતાવો.....
 તો પછી છોડો બ્લાલમા...તમેય પટલુન કાટ,
 નહિ તો વાનર સૈન્ય સૌ...કરશે તમારો બોયકાટ રે...
 .....કે મુંબઈ જોવું છે.

ખી:— પંજન પર અજમાવું છું...આજ નસીબનો ખેત્ર,
 પાકે તો (જો) મોટર નહિ...પછી મંગાવું એરોપ્લેન રે...
 .....કે મુંબઈ જોવું છે.

ગોવાની કાઠ લોટરી...જો લાગે મ્હારે કપાલ,
 પછી મુંબઇ મુંબઇ શું કરે...આપણે જઈએ પેરીસ કાલરે...
 .....કે મુંબઇ જોવું છે.
 હર હાઈનેસ થાકી ગયા...હવે માફ કરો સજ્જન,
 વન્સમોર જો પાડશો...તો ગહારી બીખીના સોગન રે
 .....કે મુંબઇ જોવું છે.

પ્રવેશ: ૬

સ્થળ: રાજદરબાર

[પાત્રો—રઘો-ખીમા-ભીખી-રાવ-રૂપાળી]

[ડાકોરના પોશાકમાં રઘાપટેલ અને તેની પાછળ સેક્રેટરી ખીમચભાઈ જાહુતી રસાલા સાથે એકની પાછળ એક પોલીસ પલટણની માફક પગલાં ભરતા દમામભેર દાખલ થાય છે.]

ગાયન-૧૦ (કોરસ)

રઘો:— રાજા બન્યો છું રાજા...હું વગર ગામનો રાજા,
 વગડાવો દોલ નિશાનો...વગડાવો આજે વાળ,

ખીમા:— દાંડના પીપ મગાવો...ગૌહરના નાચ નચાવો,
 ભાકુતી લશ્કર લાવો...ભાકુતી દાદ જમાવો...રાજા

રઘો:— આ ચક્રચક્રતી તલવારો (પતરાની) હીરામોતીના હારો,
 છે વફાદાર છડીદારો...(એકેક આનાના)

ખીમા:— .....ખમ્મા આપૂતે ખમ્મા...રાજા

રૂકો { ભાકુતી ફરનીયર પડદા...ભાકુતી આ વાળ
 ધાર વગરની તલવારો આ...રાજ વગરના રાજા...રાજા

[દાસીના વેશમાં પંખો લઈને લીખી પ્રવેશે છે.]

ખી—(સ્હામે જઈ સન્માનથી તેડી લાવી સિંહાસન પાછળ ઉભી રાખતા) અહીં ઉભી રહેજે, અને જે થાય તે ગૂપચૂપ જોયા કરજે.

૨—અત્યા ખીમા, આય રૂપાણું જૈરું અહીં કોનું પકડી લાવ્યો ?

ખી—એ કાકા, દાનત સાફ રાખજો, ને આંખ જરા આમ મહારી તરફ રાખી આમ આવો. હું આપને એવણની સાથે ઇન્ડો-યુસ કરાવું છું...(લઈ જઈ શેષકહેન્ડ કરાવે છે) જુઓ, આય છે ને તે...આ તમારા માનવંતા સેક્ટરી મી. ખીમજીભાઈના ધરવાળા ઉર્ફે લેડી લીખાવંતી છે. અને એવણ આજના આ દરબારમાં આપૂને ચમ્મર ઢોળવાના છે, અન્ડરસ્ટેન્ડ ?

આપૂ અન્યા બહાદુર હવે સિંહાસને બિરાજજો,
દીસ ચાલ્ય એવા આજ સેવકને હુકમ ફરમાવજો.
તૈયાર તાબેદાર આ આજ્ઞા તમારી પાળવા,
હુશિયાર રહેજો તમે પણ બદલો તમારો વાળવા.
ઉંડા કુવામાં આપણો (આ) જીવલેણ જંપાપાત છે,
હિંમત બરાબર રાખજો...આ સમજવાની વાત છે.

૨—ફિકર નહિ, ફિકર નહિ, દીકરા ખીમા...

ખી—દેમ...હવેથી ધ્યાનમાં રાખો, કે તમે કુલપાડાના ઠાકોર છો, અને હું તમારો સેક્ટરી છું. જરા માન અને વિવેકથી વાત કરવાની પ્રેક્ટીસ પાડો. નહિ તો કંઈ આશી મારશે તો ભાંગશે વટાઈ જશે ને તમારી એ હવેલી (કાકા) પાછી અપાયવા જતાં ક્યાંક હું મહારી આ ગુજરાતને (લીખી) ગુમાવી બેસીશ.

૨—ઓત્ર...રે...મી. ખીમજીભાઈ, બધું તૈયાર છે ? (રાવદની અદ્યથી બોલે છે.)

ખી—(સલામ ભરીને) બાપુને ઘણી ખમ્મા...તમામ તૈયાર છે, આપ હવે સિંહાસને ગોઠવાઈ જવ એટલી જ તાર છે.

૨—આ ગોઠવાઈ ગયો, લેને ! એમાં મ્હોટી શી ઘાડ મારવાની છે.

ખી—હવે થોડી સૂચનાઓ આપું છું, તે ધ્યાનમાં રાખ્યા. જાણે કે તાચગાન પૂરા થાય, કે તમારે પેલા મવાલીને એક ગામનો ગરામ બક્ષીસ કરી દેવો, એટલે એ એકાદ ખીજ ચીજ ગવાડશે. ત્યાર બાદ તમારા રૂપાન્નનને...“ત્હારી ઇચ્છામાં આવે એ માગી લે...” એમ કહેવું. એટલે પછી હું એને આંખ મારીશ, એ તમારી આગળ ન્યાય આપવા કરિયાદ કરશે. તમારે નહિ સમજતુ પડે તો મ્હને ખેંચડક પ્રજ્ઞતાં રહેવું. એને વખતોવખત ત્હારી કીમતી સલાહનો ઉદારતાથી ઉપયોગ કરતાં રહેવું. ત્યાર બાદ તમારે એ મવાલીને એક-દમ ખીજવાઈને કાંસી કે કાળાપાણીની જ સગ્ન ફોકા દેવી જરા એક બે વાર અમસ્તા અમસ્તા તલવાર પાણુ ખેંચી કાઢીને ઉભા થઈ જવું. શું સમજ્યા ?

ગમ્મ થયા છો તો હવે હુશિયારી પૂરી રાખવને,

ભૂલા પડે ત્યાં તુર્ત તીરછી નગર અહોઆ નાખવને.

રદા— એ લાજ ત્હારી આપણા... બહીય ત્હારે લાય છે,

ખીમ— તેથી જ કહું છું સમજવને આ સમજવાની વાત છે,

[સિંહાસને ખેંચી હોડો ગુડગુડાવતો શરૂ કરે છે.]

ખી—હ્યો, ત્યારે હવેહું બહાર જઈ કાકીસાહેબને તેડી લવું છું.

૨—પાણુ અર્યા, અરે ભૂલ્યો...મીસ્ટર ખીમજીભાઈ...

ખી—જી...જી...જી...બાપુ...સરકાર...નામદાર...

૨—મહારા દરબારીઓ ક્યાં છે ?

ખી—ચમારગામ પાલેજમાં છે. (ખીજવાઇને) એસતા હોય તો એસો...હવે...આ તો ખાનગી...ઇમીટેશન...રોડગોલ્ડ...ટેમ્પરરી... એટલે કામચલાઉ દરબાર છે, સમજ્યા ? જરા સમજો...

ભાડુતી આ તાજ છે, ને ભાડુતી આ રાજ છે,

૨૩— આ ઇ હાથું કહ્યું દીકરા...ઈવચારવાનીવાત સે.

[બહાર નય છે. થોડી વારે ઉસ્તાદ શવસાહેબ પેટ ઉપર નરધાં બાંધી નાચનારીનાં વેશમાં રૂપાળનને લઈ પ્રવેશે છે. બંને ખીમજના કહા મુજબ રથાને સલામ ભરે છે.]

ખી—(પાસે જઇને)બાપુ, ઉસ્તાદ આપની આસાની રાહ બુએ છે.

૨—(હુકકાની નળી મોઢામાંથી બહાર કાઢી) કહી દો એમને કે શર કરે...દીકરા...

ખી—(ચીમટી ભરીને કાનમાં) કેમ પાછી વાવડી ચસકી કે ? જરા સબ્યતાથી બોલો. આ રાજદરબાર છે, ચમારગામ પાલેજનો દાયરો નથી. સમજ્યા ?

ને ફાવે એવું કંઇ બોલ્યા તો બસ પછી ખીગડી ગઇ ઓખાત છે, જરા ભાત રાખો ભાત...આ.....સમજવાની વાત છે.

(હથોડા ઢોકી મૂર મેળવતાં ઉસ્તાદને પ્રકટ) હાં...ઉસ્તાદજી, બાપુ કહે છે, કે હવે તાલ-સૂર મળી ગયા હોય, તો નાચ-ગાનની શરૂઆત થઈ નય.

૨૪—અચ્છ જનાબ.

રૂપા:—

ગાયન-૧૧

શીય લે કાતીલ ન ગમ હો મેરે મર જાને કે આદ
 આદમી પસ્તાતે હૈ હદ્સે ગુઝર જાને કે આદ
 કરકે વઝેદા વોહ ન આઝમે અપને ધર જાને કે આદ
 હાથ હમ મલતે રહે મૌકા ગુઝર જાને કે આદ
 સર જૂદા હોતે હી ઉસકે લે લીઆ આગોશમે,
 વસ્ત્રકી લૂટે મઝેહ હમને તો મર જાને કે આદ
 કહતે હૈ વહ છોડ દો હરદમ શિકાયત ગયુરકી,
 હમ ન આયેંગે તુમ્હે દીલસે ઉતર જાને કે આદ
 સચ ન માનેંગે ન માનેંગે વોહ મેરી દાસતાં,
 હાં યકીન લાઝમે તો લાઝમે મેરે મર જાને કે આદ
 કોઇ સેહ શકતા નહિ મેરે સિવા ઉનકે સિતમ
 દેખના પસ્તાયેંગે વોહ મેરે મર જાને કે આદ
 અય બી કુછ હૈ અખત આકી તોઆહી યહાંસે કરો,
 વરના પસ્તાવેંગે દુન્યાસે ગુઝર જાને કે આદ

૨-આ...હા...હા...હા...કમાલ છે...કમાલ છે...મી. ખીમજી !

ખી-આપૂને ઘણી ખમ્મા...

૨-ઉસ્તાદને કહો કે એમના ખુલખુલે પરસ્તાનના ટાટુકા પર
 હીઝ હાધનેસ એકદમ શીદા...આફ્રીન...કુરઆન થઇ ગયા છે.

ખી-લ્યો જનાબ...મી. રાવસાહેબ, તુમ્હારા તકદીરકા ફાટક
 ખુલ ગયા.

૨-યે કયસે ભલા ?

ખી-સુનીએ...જુ' રૈશનીપેં પરવાના અપની જન કુર્યાન-
નિસાર કરનેકો તૈયાર હોતે હૈં.. યુ' ઠાકોરસાહેબ આપકા યે નાય-માનપે
આફીન...

૨-અરે મી. ખીમજી ?

ખી-જી...જી...જી...આપુ...નામદાર...સરકાર...

૨-મી. રાવસાહેબને...ઉસ્તાદને...આપણી સોનાપુરવાળી સાતસો
વૌધાની બિલકુલ વેરાન જગીર લખી આપો, બક્ષીસ કરી દો. તાંબાના
પતરા ઉપર વંશપરંપરા લખી આપો, કે બેઠા બેઠા અમનચમન ઉડાવે.
અને રૂપાળનને આપણા દરબારની ખાસ નાયનારી તરીકે મહીને
પાંચ હજારનો પગાર બાંધી આપો. (સ્વગત-કાનમાં) કેમ દીકરા ખીમજી,
ઠોકે રાખુંને ?

ખી-(કાનમાં) દીધે રાખો...કોના આપની દીવાળી ! (પ્રકટ)
હ્યો, મી. રાવસાહેબ, જગીરદાર થવું છેને ?

૨-ઠાકોરસાહેબની ગરીબપરવર પર મહેરબાની છે, એટલે બસ.

૨-હ્યો ત્યારે, ઠાકોરસાહેબ આપને વંશપરંપરા સોનાપુરની
જગીર બક્ષીસ કરે છે, અને મી. રૂપાળનને દરબારની ખાસ ડેન્સર
તરીકે મહીને રૂપીઆ પાંચ હજારનો પગાર બાંધી આપે છે.

૨-(ખુશ થતો રૂપાની પાસે જઈ)એક બીજી ચીજ થવા દે...
ઉભી છે શું ? (પ્રકટ) કેમ મી. ખીમજીભાઈ, એકાદ બીજી ફાંકડી
ચીજ થવા દઉંને ?

ખી-આપૂ, ઉસ્તાદ એકાદ બીજી ચીજ થવા દેવાની આસા
માગે છે.

૨-થવા દો, ત્યારે...થવા દો...

ખી—(સ્વગત) આ મહારા એટા પટેલને રજવાડીનો (નશો) રંગ ચઢ્યો લાગે છે. જે કામ કરવાનું છે, તેની વાત નહિ, ને કહે છે, કે થવા દ્યો...(પ્રકટ) હાં ઉસ્તાદ, હવે કેઈ ગુજરાતી ચીજ થવા દો, કે આપને સમજાણ પડે.

રા—અહુત અચ્છા જનાય !

રૂપા:—

ગાયન-૧૨

પુવ્વારા ઇશ્કના ઉડે...ઉડે સંગીતના જલસા,
શરાબોના ઉડે શીશા...જરા પ્યાલી ભરી દ્યોને—(૩)

x x x x
અન્યું મસ્તીભર્યું જોઅન...અની મસ્તીભરી આંખો,
અની મસ્તીભરી માશુક...જરા મસ્તી કરી દ્યોને—(૩)

x x x x
છુટે સૌંદર્યના પૂરો...છુટે સંગીતના સૂરો,
છુટે તીરછાં નયન-તીરો...છગર ધાયલ કરી દ્યોને—(૩)

x x x x
મદગે તાલ એતાલા...સીતારે સર ખેસૂરા,
તૂટયા આલાપ નેજારો...તમે સાંધી કરી દ્યોને—(૩)

x x x x
અમે ખુલ્લા મુકયાં કંઠો...તમે ખુલ્લાં મુકયાં કાનો,
અમે ખુલ્લા મુકયાં હંયાં...તમે ચોરી કરી દ્યોને—(૩)

x x x x
તમે જોઈ રહ્યા છો કે... ગુલનો આંખો કરે છે આ,
તમેમાં હોય જો પાણી...નજર કેદા કરી દ્યોને.

[ખીમજી રધાપટેલને ઈશારત કરી કામની શરૂઆત કરવા સૂચવે છે.]

૨-શાઆશ...શાઆશ...રૂપા, કહે તહને શું ઇનામ આપું?

ખી-(આંખના ઇશારાથી સમજાવતા) :ખોલી જાવ, રૂપાજનન, અમાન હાકોરસાહેબ ઉસ્નાદની માફક આપની પણ કદર કરવા આહે છે. અને આપ માગો તે આપવા તૈયાર છે.

૨ા-(કાનમાં) આવી સોનેરી તક ફરી ફરીને નહિ મળે, માટે એમના રાજમહેલમાં જ રહેવાનું માગી લેજો.

૩-હાકોરસાહેબ, જો આપ સાંભળો તો મદારે આપને એક અરજ કરવાની છે.

૨-અરજ ! અને તે ત્યારે ?

ખી-પણ આપ, આપણે એની અરજ ઉપર ધ્યાન આપવાનું તો વચન આપ્યું છે.

૨-મેશક મી. ખીમજીભાઈ, એને કહો, કે જે કંઈ ફરિયાદ કરવાની હોય તે એધડક રજુ કરે.

ખી-જેવી આજ્ઞા. (રૂપાને) આઈ, ત્યારે જે કંઈ કહેવું હોય તે ખુલ્લે દીને કહી નાખ. અમારા હાકોરસાહેબ ધારે તે કરવા શક્તિમાન છે. કેમ આપ ખરેખર ?

૨-ખરાખર છે...ખરાખર છે.

૩ હાકોરસાહેબ, હું ગાનારી કે નાચનારી નથી...પણ

૨-(ટટાર થઈને) હેં ! ત્યારે કાણ છે ?

૩-એક અઅરદાર ખાનદાન હિન્દુ ગૃહસ્થની પરણેલી સ્ત્રી છું.

૨ા-(સ્વગત ધુજતો) મરી ગયા...આ રાંડે શું આશી નાખ્યું... હવે શું થશે ? (પ્રકટમાં ખીમજીને) મી. ખીમજીભાઈ, આ...

છે...છે...ને...તે...તમે...ઠાકોર...સાહેબને કહેજો...કે...એનું મગજ ઠેકાણે નથી...

ખી-પણ તેમાં આમ તમારા ઠાંટીઆ અને જીભ ધ્રુજે છે શાના ?
મી. રાવ, તમે બેફિકર રહો. અમારા ઠાકોરસાહેબ એવા ખીજા દેશી રજવાડાની માફક કાચા કાનના નથી. ન્યાયશાસ્ત્રમાં એકકા છે એકકા.

૨-(મુમ મારે છે) અરે મી. ખીમજી ?

ખી-જી...જી...જી...બાપૂ, સરગર, હાજર છું નામદાર !

૨-આ રૂપા શું કહે છે ? હિન્દુ સ્ત્રી ! અને તે પણ પાછી પરણેલી ! સાંભળ તો ખરો...

ખી-આ...ઇ વચારવા જેવી વાત સે. બાપૂ !

૩-સાહેબ, હું ચમારગામના પટેલની સ્ત્રી છું. મ્હારા ઘણી સાથે મમત કરીને મુંબઇ જેવા આવી, અને જૂલી પડતા આ હરામખોર મવાલી મ્હને ફસાવીને લઇ ગયો. હવે મ્હારી પાસે એ બળાકારે આવો નીચ ધંધો કરાવે છે. મહેરબાની કરી મ્હને ન્યાય આપો. આપ રજપૂત છો, પીર છો, અબજાઓનું રક્ષણ કરવું એ આપનો ધર્મ છે. તો મ્હારો આ પાપીના લાથમાંથી ઉદ્ધાર કરો.

૨-(સ્વગત) બાર વાગી ગયા દીકરા રાવ, આ તો ત્હારે જગીર લેવા જતાં ઝુંપડું ખોવાતો વખત થયો.

૨-(ઉભો થઇને-સકોધ) જીલમ...ગજળ...સીતમ...ખીમજી !

ખી-જી...જી...જી...આવ્યોજી...ખેલોજી...ફરમાવોજી...

૨-આ હું શું સાંભળું છું ? એક હિન્દુ સ્ત્રીની ઈજ્જત ઉપર ઘેળે દિવસે ધાડ ! ઉફ...ક્યાં છે એ ઉસ્તાદ ?.....

૨-જી...જી.....જી (તૂટતી જીભે) ઠ...ઠ...ઠાકોર સાહેબ...એ એ...તદત...જી...જીહું બોલે...છે.

૨-(રાવને ખલામાંથી પકડીને) ચૂ...પ...બદમાસ...એક નિરાધાર...હિન્દુ...સ્ત્રી...ઉપર ત્હારા જેવા હરામખોર શયતાન... મુંબઈના મવાલી...આવા અત્યાચાર કરે, અને આ રાજપૂતનો દીકરો જોયા કરે...હેં ખીમા !

ખી-હરગીજ નહિ, બાપૂ, હરગીજ નહિ.

૨-શું તમે મવાલીઓ, ગુંડાઓ, બદમાસો, એમ સમજો છો, કે અમારી દાકરડાઓની તલવારોના પાણી હવે ઉતરી ગયા છે ? ભાજીખાઉ ધોતીઆદાસ હિન્દુઓમાંથી તેમની મા-બહેનોની ધજજત ઉપર લરબજરે થતા આવા અત્યાચારો સ્થામે મર્યાદાને પડી મરી શીટવાની શક્તિ મરી ગઈ છે ? તમે મવાલીઓ...લોકરો...તમારા મનમાં સમજો છો શું ? હેં...ખીમા, આ હરામખોરો એમના મનમાં સમજો છે શું ?

ખી-ધીરા પડો...બાપૂ, ધીરા પડો...ઉશ્કેરાવાની કર્શી જરૂર નથી. રાવસાહેબ પોતાની ભૂલ કબુલ કરે છે, અને આપની...(કાનમા રાવને) કેમ ખરૂંને ? નહિ તો જીવવાનો ખીજો રસ્તો નથી.

૨-હા...ભાઈસાહેબ...હા...ખીમજીભાઈ, તમારી ગાય છું.

૨-તું ખસી જ...કહું છું, કે ખસી જ. બસ...એવું થાય છે, કે મારી નાખું, કાપી નાખું, જીવતો નહિ છોડું. ત્હારા દીકરાને...
[કઠાયકી તલવાર ખેંચી કાઢી ધસે છે. રાવ ચરચર ને છે.]

ખી-શાન્ત...બાપૂ...શાન્ત...

૨-શાન્ત ! શાન્તિ કેવી હોય ? અધધધધ...ઓહ...ખીમજી !

ખી-જી...બાપૂ ! નામદાર !

૨-ત્હારો વીરરસ છલકાઈ જાય છે. રૌદ્રરસ ઉભરાઈ જાય છે. આંખોમાં લગવાન પરશુરામ અને જમદગ્નિનો લયંકર કોધરસ

છલકાય છે. દીલમાંથી આતશના ગોળા છૂટે છે. મહારાથી હવે નથી રહેવાતું. તું ખસી જા... નહિ તો એને સમજાવ, કે હજુ પણ જીવવા માગતો હોય તો સાચેસાચું ભસી મરે. (કાનમાં) કેમ ખીમા, બરાબર છેને ?

ખી—(કાનમાં) હાંકે રાખો... એમજ... એમજ... જીલાખતી ગેજા અફસીર નીવડી છે. (પ્રકટ) રાવસાહેબ, હવે જો દોકોર સાહેબના કાપમાંથી ઉગરવું હોય તો સાચેસાચું કપડી ગુલ્લો કમુલ કરી માફી માગો.

રા—(હાથ જોડી આગળ વધતા) એ બાપૂ, એ જૂલી પડેલી હતી... હું એને બળાહારથી નહિ પણ એની રાજખુશીથી...

૩—મુઓ તદ્દન જીવંત બોલે છે. ચોરી પર સ્ક્રીનનેરી ! હાય હાય ! પ્રભુ તારા વગર હવે મહારો એલી કાણ થશે ?

૨—હું થઇશ, સુંદરી, તું બેદિફર રહે. ખીમજ... (પ્રેમ મારે છે)

ખી શ્રીમાન ! મહેરબાન ! નામદાર ! (સન્નિધિ કરે છે.)

૨—હજુ એ સાચ્યું નથી ભસી મરતો. યસ, એને લઇ જાવ. હું પોલીસ સુપરીન ઉપર ચિટ્ટી લખી આપું છું. અને અત્યારે ને અત્યારે ગવરનરની એકદમ થુ મુલાકાત લઉં છું, અને એક પાંચી પાંચેલી અને વળી પાંચી આબરુદાર ઓરતનું ધોળે દલાટે અંગ્રેજ સરકારના રાજમાં હરણ કર્યું છે, અને અતીતિને રસ્તે ચઢાવવા અત્યાચાર ગુન્યા છે, તેને મટે મનુષ્ય—હરાણ, આબરુ—હરાણ, ધર્મ—હરાણ અને સાથે મહારી પોતાની લાગણી દુખવવાના આરોપો માટે ફાંસી નહિ તો પછી જન્મ દેશનિકલ કે કાળાપાણીની સગ્ન કરાવું છું. લાવ, મહારો પેશીઅલ (સ્પેશીઅલ) રાજવંદી પોશાક લાવ... મહારી મોટરગાડી જોડાવ... ચાલ, હું હમણા ને હમણા આ સ્ત્રીને લઇને જાઉં છું.

રા-(ખીમાને) ભાઈસાહેબ, તમે એમને સમજાવો. હું ગરીબ માણસ નહીં. માર્યો જમણ. તમારે પગે પડું છું. મ્હારે તો તમારી જાગીરે નથી જોઈતી, ને આ બાયડી પણ નથી જોઈતી. જેની હોય એને શોધીને આપી દ્યો. હું આજથી એને મા-બહેન જેવી ગણી પાણી મુકવા તૈયાર છું.

ખી-(કાન પકડીને) હવે ફરી કોઈ દિવસ આવા ધંધા કરશે ?

રા-કોઈ દિવસ નહિ, બાપા !

ર-કેમ કેટલી વાર...ખીમજી !

ખી-બાપૂ, ગુલ્શનેગાર ગુલ્શને કમ્બલ કરી આપની પાસે દયાની બીજા માગે છે. (રાવને) પગે પડ...પગે પડ...(રાવ પગે પડે છે) ચાલ, બાપૂને પગે પડ...સાત વાર જમીને નાક લગાડ. ઉભો થા... કાન પકડીને દસ ઉઠાએસ કર.

રા-(તમામ કરે છે) આટલી વાર દયા કરો, માબાપ !

ખી-જવા દ્યો, બાપૂ, જવા દ્યો. ગરીબ માણસ છે. વળી ખાનદાનનું સફરજન છે.

ર-ખાનદાનનો દીકરો છે. તેથીજ આવા ધંધા કરે છે, કેમ ?

ખી-એ તો પાપી પેટને માટે...બાપૂ, બાકી આજકાલ આવા જેન્ટલમેનોના પોશાકમાં જ લોકરો ધૂપાયલા હોય છે. હોય ! છોડ' કહોડ' થાય, કંઈ માવતરથી એવું થવાય ?

ર-એને કહે, કે પગે પડે એને...એની માફી માગે...એને મા કહે...

રા-(રૂપાને પગે પડતા) મ્હારી માવડી ! મ્હને માફ કર... મ્હારી બૂલ થઈ. હવેથી દુનિયાની તમામ સ્ત્રીને મા-બહેનની નજરથી જોવાના સોગંદ ખાઉં છું.

ખી-ચાલ જા, હવે જોજો, ફરીથી એવું ન કરતો.

૨-(તલવાર મ્યાન કરતા) જા, કાળું કર અહીંથી ત્હારું એ તો મી.ખીમજીની શરમથી...એવાણુ વચ્ચે પડ્યા છે, તો એમના શબ્દોનું માન રાખીને ત્હને જીવતો જવા દઉં છું. સમજ્યો દીકરા ? નહિ તો કાળાપાણીએ જ ધડેલી દેત. જેન્ટલમેનના દીકરા થઇને આવા લોફરના કામ કરો છો ? શરમ છે...

૨ા-(સ્વગત) જાગીર અને આ જગદંબા બંને જતાં પણ જાન ખચી...એજ પાડ !

[રાવ પાછળ પગ ભરતો ભરતો પલાયન થાય છે.]

ખી-હા...હા...હા...હા...કેમ કાકા, કેવી કરી ?

૨-આખર કરી...આખર કરી...દીકરા મ્હારા...ત્હારી અકલની ખલિદારી તો કાંઈ ઓર છે.

ખી-કેમ કાકીસાહેબ, હવે આપનો શો વિચાર છે ? મુંબઈના હવાપાણી ખાવા છે, કે બસ...ચમારગામ પાસેજ પાછા ફરવું છે ?

૩-ખીમજી, મ્હને માફ કર. હું બૂલી. હવે હું કાંઈ દિવસ મુંબઈ આવવાનું નહિ કરું.

ખી-આવવાની વાત જ ક્યાં છે ? એ તો ચમારગામની માફક માથામાં પવન રાખી એકલા ફરવા નીકળ્યા, તેનું જ આ પરિણામ છે. હો કાકીસાહેબ, હવે એ તાજ અને તલવાર લાવો...પાછા સોંપી દેવો...અને જણુવો કે આપનો શો વિચાર છે ? મુંબઈની મોજ ચાખી કે હજુ બાકી છે ?

૨-(તાજ અને તલવાર છોડી આપતા) બસ...ભાઈ, બસ...પણેયી ત્હારી મુંબઈની જગા ભગવાન સાથે અવતારમાં આ જગ્યા નહિ બતાવે.

ખી-ત્યારે હવે કાકાને લઈ ચાલશું પાછા ચમારગામ પાસેજ ?

૨-ઉમો રહે...થાય છે. મ્હને જરા એની ખબર તો લેવા દે. (પાસે જઈને) કાં દકરાળા, આવા ધબ્બતના લીલામ કરવાને મુંબઈ આવવું હતું, કેમ ?

૩-(પગે પડે છે) મ્હારી ભૂલ થઈ. હવે હું કોઈ દિવસ નહિ કહું.

૨-હીક છે, હીક છે, ગામમાં તો ચાલ. ઘેર પહોંચ્યા પછી ત્હારી વાત. નાક કાન કાપીને ઉધે ગધેડે એસાડીને આખા ગામમાં નહિ ફેરવું તો મ્હાડું નામ રથોપટેલ નહિ...હા...

૩-(ખીમાને) ભાઈ ખીમજી, તું ત્હારા કાકાને મ્હારી વતી આટલી વાર નહિ સમજાવે ?

ખી-અરે પણ કાકી, તમે એમાં આમ ગભરાવ છો શા માટે ? તમને ગધેડે એસાડવાની એમનામાં હિંમત હોય, એમ તમે માનો છો ખરા ? અને કદાચ એવું કંઈ કરે તોય એમાં એમના જ આપની આબરુ વધે એમ છે. એ તો અહીંયા છે ત્યાં સુધી જ આ બધી દમદાદી છે. ત્યાં ગયા પછી પાછા એજ પોચ્યા માખણ જેવા રૂધાભાઈ. અને આ બધા પ્રતાપ કોના છે ? આ સેવકના...બાકી એમનામાં શું મીઠું બળ્યું હતું, કે એ તમને આ મુંબઈની કમાનમાંથી શોધી કાઢી આવા મુંબઈના મવાલીના હાથમાંથી પાછા મેળવે. એ તો ત્યાં પહોંચતાં જ તમે પાછા લઈ એસજોને...એટલે દીલાંદય થઈ જશે. (કાકા) લ્યો કાકા, હવે બોલ્યું-ચાલ્યું માફ કરો, એમના વતીની હું માફી માગી લઉં છું.

૨-ખીમા, અમારી ધણીધણીઆણીની વાતમાં ત્હારે વચ્ચે બોલવું નહિ. હું ત્હને સાફ ના પાડું છું. નહિ તો પછી ત્હારે ને મ્હારે તકરાર થશે. હા...

ખી-ઓ આબરુદારના દીકરા, કહું છું કે સમજી જાવ...સમજી જાવ...નહિ તો પેલો તમારો આપ ગયો છે, તે એના બીજા મવાલી

ગોડીઆઓને લઇને અહીં આવી ચડશે, તો આ બધીય હુશિયારી એમની એમ રહી જશે. એના કરતા સીધા સીધા સમજીને હવે ઘર બેગા થઇ જાય.

આ પૂરતાં પાણી વગર ઐરી કદી કરવી નહિ,
હિંમત વગર મુસાફરીની હામ પણ ભરવી નહિ,
આ એકલા જવું ને એકલા આવવું એના જેવું કંઇ નહિ,
આ ઘરડાવરડા કહી ગયા છે કે બાયડી કાઢતી થઇ નહિ,
આ ભાયડે ભાયડા નીકળીએ એમાં નહિ પંચાત છે,
પણ બાયડીને લઇને નીકળવું.....

[ને તે પણ પાછું મુંબઈ જવા શહેરમાં.]

રઘો—.....ઈ જોખમભરેલી વાત સે,

ખીખી—.....કાન પકડવાની વાત છે.

આ ગાંડુ ગાંડુ પણ આપણું ગામડું સાઈં...શહેરમાં આ બધો ઉત્પાત છે,
આ શહેર કરતાં ગામડું સાઈં...શું સમજ્યા ? **આ સમજવાની વાત છે.**

હ્યો, આપ્ર, વરકન્યાના હસ્તમેળાપ કરાવી આપ્યા, હવે ગોર મહારાજનું કબૂલેલું દાપું ચૂકાવી દ્યો, માઆપ ! જે કંઈ દક્ષિણા આપવી હોય તે...

ર—ધેર જઈને દીકરા, ધેર તો ચાલો.

ખી—ના ભાઇસાહેબ, એ ઉધારની વાત નહિ. નહિ તો હમણા જ પાછો જઈને પેલા મવાલી આગળ બધો બેદ ફોડી દઇશ.

ર—અરે પણ હે આ મહાઈં વચન...ત્યારે ગજો લાથ...અધ્યા, ત્યારી કાકીના સોગન...બસ હવે...ત્યારે શું લલા માણસ...એમ જરા તો વિશ્વાસ રાખ.

ખી—એ કાકા, વિશ્વાસ રાખવાનો આ જમાનો જ ક્યાં છે ?
આ બહુ વિશ્વાસ રાખીએને, તો તમારા જેવી દશા થાય.

વિશ્વાસ તેમજ વીરતાના જમાના એ વહી ગયા.

આ છળકપટ ને જીભના નાટક-તમાસા થઇ રહ્યાં.

આજે કરે નહિ દીકરો વિશ્વાસ સગા આપનો,

ને કાકીનો તમને નથી...તો મહને ક્યાંથી આપનો ?

ગરજ સરી કે વૈદ વેરી વાક્ય એ પ્રખ્યાત છે,

આ તરત દાન ને મહા પુન...એ સમજવાની વાત છે.

૨—(કાથળી છોડી પૈસા આપતા) લે ભાઇ, લે...આ ત્હારું
ધનામ. હમણા આટલેથી સંતોષ પકડ...આકીનું કંથું છે તેમ ત્યાં
ગયા પછી...

લી—(લઇ લે છે) લાવો, હું મહારી પાસે રાખી મૂકીશ.

ખી—ઓહ રાઈટ...માઇ ગર્લીંગ...એ, આ એક રાત કાકાના
નાટકમાં ત્હું જે પાર્ટ ભજવ્યો, તેનો પગાર...મોજ કર.

૨—શ્યો, મી. ખીમજી, હવે આ બધા પોશાકો જ્યાંથી લાવ્યા
હો, ત્યાં આપી આવો. અને મહારાણી સરકાર, તમે પણ તમારો
આ ખાનદાની પોશાક બદલી નાખો, અને પછી અત્યારની જ જે
ગાડી જતી હોય, તેમાં ઉપડવાની તૈયારી કરો.

ખી—કેમ બસ કાકા ?

૨—ત્યારે શું ? આપણે તો ગંગા નહાયા. ભાઇ, મુંઝવેની મોજ
આખી તો આખી, પણ પૈસાની અને આબરની ખુવારી પણ એટલી જ
કરી. ચાલો એ બધું થતાંય એક પાઠ તો શીખ્યા.

ખી—તે શું કાકા ?

૨—આ સાંભળ...સંભળાવું...

ગાયન-૧૩

રઘો—આપણે કહીએ સાચી વાત...ભાઈઓ ભરોસો કરવો નહિ,
 .....કોઈએ ભરોસો કરવો નહિ.
 હુચ્ચી ઝેરાંઓની જાત...ભાઈઓ ભરોસો કરવો નહિ,
 કોઈએ ભરોસો કરવો નહિ...આપણે

વિશ્વાસુ સેવક આ મદારો...વફાદાર ગૃહદેવી,
 ખીમી-જન્મ સફળ થઈ ગયો તમારો...ચરણો એના સેવી.
 ભાઈઓ ભરોસો કરવો નહિ...આપણે

રૂપા—તમારા સોગન હવે કંઈ નહિ...કહી આવી ભૂલ,
 આજ પછીથી વહાલા કરશું...કહેશો એમ કબૂલ,
 ભાઈઓ ભરોસો કરવો નહિ...આપણે

રઘો—એવું થાય છે કારી જઈ...કરવત મુકાવી મરું,
 રૂપા—હું હવે તો ફાંસો ખાઈને...આપધાત બસ કરું,
 ખીમી—.....ઓ કાકી અહીંઆ મરશો નહિ,
 રઘો—.....ઓ દાકરા, જરાય ડરતો નહિ,
 ઓ ભાઈઓ ભરોસો કરશો નહિ...આપણે

લીખી-થયું હવે નહિ થયું ન થાયે...પડતી મુકા પંચાત,
 ખીમી-જનયા ત્યાંથી સદવાર ગણવું સમજવાની છે વાત.
 ભાઈઓ ભરોસો કરશો નહિ.

[પડદો પડે છે-સર્વ જાય છે]

[સમાપ્ત]

❀ “પુષ્પ”ની પ્રસિદ્ધ કૃતિઓ ❀

[કાવ્યમાં]	[ઐતિહાસિક]	[હિટેક્ટીવ]
જળસમાધિ	પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ	સરોવરની સુંદરી
અભાગીની લક્ષ્મી	ભાગ ૧-૨	ભાગ ૧-૨
સુધરેલી સરલા	છેલ્લાં આંસુ	સી. આઇ. ડી.
રંગમાં ભંગ	ભાગ ૧-૨	ભાગ ૧-૨
રાગ ભરથરી	સોનેરી સંધ્યા	જળકુમારી
દાનેશ્વરી કરણ	કૃષ્ણા કુમારી	ભાગ ૧-૨
[સામાજિક]	[હાસ્યરસિક]	
વીણા-વેલી	ઘડીભર ગમ્મત	ખૂની કાણુ ?
ભાગ ૧-૨	એ ઘડી મોજ	રાક્ષસી કુતરો
ઝેરની પ્યાલી	બ્રીફલેસ ગેરીસ્ટર	લાલનો એકકો
ભાગ ૧-૨	અમેરીકન ડોક્ટર	ચોકડોનો એકકો
સમાજની સંધ્યા	અપ-ટુ-ડેટ સેમ્પલ્સ	મહાદેવીની મૂર્તિ
ભાગ ૧-૨	મુગ્ધનો મવાલી	શયતાની લીલા
અધુરી આશા	જેન્ટલમેન લોકર	લાલ ચિટ્ટી
ભાગ ૧-૨	ગેરીસ્ટરની ઝંરી	[ધાર્મિક]
નવલશા હીરજી		લક્ષ્મી સુરદાસ
સમાજનું પાપ		ભાગ ૧-૨-૩
		લક્ષ્મી પ્રહલાદ
		સંત પુષ્પરામ

—* મૂલ્ય: દરેકના પાંચ આના [પોસ્ટેજ સાથે] *—
 સૂચના: એક રૂપીઆથી ઓછી ક્રીમતનું વી. પી. થશે નહિ. પોષ્ટની
 ટીકાટો બીડની. મોડું સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

શ્રી નવજીવન પુસ્તકાલય—ટાવર રોડ—સુરત.

* લાયઝેરીના શાણુગાર રૂપ સર્વોત્તમ પુસ્તકો * ~~~~~

સોરઠી જવાહીર	રૂ. ૨-૮	મોજીલી માશુક	રૂ. ૨-૮
ફેન્સી ફારસો	૨-૮	સ્વામી રામતીર્થ	૩-૦
ઢોઢ ઝહાપણુ સાગર	૧-૮	પોલ કેસ	૨-૦
અરઅરતાની		ન્યુટનના છકાપંખ	૩-૦
આનંદ રજની	૧-૪	હીરાલાલ અચવાલ કેસ	૧-૪
ઉંધીયું	૧-૮	ડૉ. ખારટન કેસ	૧-૪
દેવોતે ખુદ્દલા પત્રો	૧-૪	વિલાયતના વિલાસ	૨-૦
ખુદ્દિનું ખગર	૨-૮	૪૫ લાખના ચેકની	
તાતી તલવાર	૧-૪	કહાણી	૨-૦
આશાની ઈમારત	૦-૧૨	ઉમર ખયામ	૧-૦
જંજીરને ઝણકારે	૧-૪	ખાવડા ખૂન કેસ	૫-૦
પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ	૧-૪	હારવે-નરીમાન કેસ	૫-૦
અહા સમાજ (અંગ્રેજી)	૪-૦	ટેલીફોન સતામણી કેસ	૦-૮
ભારતીય સ્વરાજ્ય	૪-૦	ડેન્સર મીસ એલન કેસ	૦-૮
ઉપા ને અરૂણ	૩-૦	કુચખિહારના પ્રીન્સના	
શયતાનનું ચક્ર	૨-૪	છુટાછેડા	૧-૦
શીયળની કસોટી	૧-૮	ખાનદાનીનું અપ્પર	૦-૮
મધુસૂદન	૧-૦		

[હસ રૂપીઆથી ઉપરના ઓર્ડર પર પોષ્ટેજ માફ]

* મોટું સૂચીપત્ર મફત મંગાવો *

શ્રી નવજીવન પુસ્તકાલય, ટાવર રોડ—મુરત.

જી.તું] સ્વ. હરિલાલ જીવજીલાલ સંસ્થાપિત ઈ. સ. ૧૯૧૬ [જાણીતું
 દરેક જાતનાં ગુજરાતી-અંગ્રેજી-હિન્દી-સંસ્કૃત-ઉર્દુ-સામાજિક
 ઐતિહાસિક-ધાર્મિક-વ્યાપાર-હુન્નર-વૈદક-જ્યોતિષ
 ભણવાનાં તેમજ વાંચવાનાં-નવાં તેમજ જીનાં પુસ્તકો.

* લેનાર વેચનાર તથા ખાંધનાર *

શ્રી નવજીવન પુસ્તકાલય

મેતેજર] ટાવર રોડ—સુરત [ખી.એસ. પ્રધર્સી.

પુસ્તકોનું સૂચીપત્ર.

ખાસ સૂચના

- (૧) એક રૂપીઆથી ઓછી કીંમતના પુસ્તકો વી. પી. થી
 મોકલવામાં આવશે નહિ.
- (૨) એથી ઓછી કીંમતનાં પુસ્તક મંગાવનારે ખર્ચ સાથે
 પોષ્ટની ટીકિટા ખીડવી.
- (૩) ચાર આનાના પુસ્તક પર એક આનો અને આઠ આનાના
 પુસ્તક પર બે આના બુકપોષ્ટનો ખર્ચ ગણવો. રજીસ્ટર્ડથી
 મંગાવનારને બે આના વધુ પડશે.

શ્રી “મોદેધર” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, ખરાનપુરી ભાગળ—સુરત.

—સાહિત્યનાં સર્વોત્તમ પુસ્તકો—

શ્રીમદ્ ભાગવત	૧-૦-૦	સ્વામી વિવેકાનંદ	૩-૦-૦
રામાયણ (ગીરધઃ)	૪-૦-૦	સન્સવતી ચંદ્ર ૧ થી ૪	૧૨-૮-૦
રામાયણ (તુલસી)	૬-૦-૦	અમર ચરિત્ર ૧ થી ૫	૧૭-૦-૦
મહાભારત (વલ્લભ)	૬ ૦-૦	ચંદ્રકાન્ત ૧ થી ૩	૧૨-૦-૦
પંચરત્ન ગીતા	૧-૮-૦	નાયકન્યા (પ્રો. બેનન)	૧-૦-૦
પંચીકરણ	૧-૪-૦	મૃગજળ (પ્રો. બેનન)	૧-૮-૦
અંડીપાઠ	૧-૦-૦	સરળ ગીત ગોવિંદ	૧-૮-૦
કાવ્યદોહન	૧-૮-૦	બ્યા ને જયન્ત	૧-૧૨-૦
કમ્પીર કાવ્ય	૩-૮-૦	કાયા (નંદાનાલાલ)	૧-૮-૦
આનંદકાવ્ય મહોદધિ	૪-૦-૦	નંદાના નંદાના રાસ	૧-૦-૦
ધર વધીલ	૫-૦-૦	ગીત જર્જરી	૧-૪-૦
મહાભારત ગાઠડ	૨-૦-૦	થોડાંક છૂટાં ફૂલ	૧-૪-૦
ધનવાન	૧૦-૦-૦	અલંકાર	૧-૦-૦
વ્યાજ ગણીત	૩-૦-૦	પકવાનપોથી	૨-૮-૦
વીનોદીઝમ	૧૦-૦-૦	દેવોને ખુશ પત્રો	૧-૪-૦
મહાભારત (દુર્ગાશંકર)	૨-૦-૦	દાનવીર કાર્તીકી	૧ ૮-૦
શિવપુરાણ (હિંદી)	૧-૮-૦	છટલીનો રણુચમ	૨-૮-૦
સિંહાસન યત્રીસી (હિંદી)	૦-૮-૦	ધર્મતત્વ	૦-૧૨-૦
બુદ્ધ ઇંદ્રગણ (હિંદી)	૨-૦-૦	પીએરને પંથે	૧-૮-૦
બુદ્ધ બુદ્ધીપ્રચાર વૈદ્ય હિંદી	૧-૧-૦	સતી સુલોચના	૧-૮-૦
સ્વામી રામતીર્થ	૨-૦-૦	ત્રીકાળ દર્શક દર્પણ	૫-૦-૦

❖ દરેકના ચાર આના ❖

❖ “ પુષ્પ ” ની પ્રસિદ્ધ કૃતિઓ ❖

સમાજની સંધ્યા ભા. ૧	વીણાવેલી	ભા. ૨	સોનેરી સંધ્યા
સમાજની સંધ્યા ભા. ૨	*સી. આઇ. ડી	ભા. ૧	રાગ ભરથરી
ઝેરની પ્યાલી ભા. ૧	*સી. આઇ. ડી.	ભા. ૨	સંત તુકારામ
ઝેરની પ્યાલી ભા. ૨	અભાગીની લક્ષ્મી		ભક્ત પ્રદલાદ
સરોવરની સુંદરી ભા. ૧	ખૂની કોણ		ઘડીભર ગમ્મત
સરોવરની સુંદરી ભા. ૨	લાલનો એકકો		ખે ખડી મોજ
છેલ્લા આંસુ ભા. ૧	ચોકડનો એકકો		શ્રીફલેષ ખેરીચર
છેલ્લા આંસુ ભા. ૨	રાક્ષસી કુતરો		અમેરીકન ડોક્ટર
પૃથ્વીરાજ ચૌદાણુ ભા. ૧	લાલ ચિટ્ટી		અપ-ટુ-ડેટ સેમ્પલ્સ
પૃથ્વીરાજ ચૌદાણુ ભા. ૨	મહાદેવીની મૂર્તિ		મુંગધનો મવાલી
ભક્ત સુરદાસ ભા. ૧	શયતાની લીલા		સમાજનું પાપ
ભક્ત સુરદાસ ભા. ૨	જળ સમાધિ		દિવ્ય યોગીની (નાટક)
ભક્ત સુરદાસ ભા. ૩	નવલશા હીરજી		ગરીબની હાય (નાટક)
જળકુમારી ભા. ૧	સુધરેલી સરલા		જોહીના આંસુ
જળકુમારી ભા. ૨	દાનેશ્વરી કરણ		*કૃષ્ણા કુમારી
વીણાવેલી ભા. ૧	રંગમાં ભંગ		*અધુરી આશા

નોંધ:-જેની આગળ કુદડી કરવામાં આવી છે, તે પુનઃ
છપાય છે. શ્રી નવજીવન પુસ્તકાલય ટાવર રોડ-સુરત

દરેકના ચાર આના.

રાજમહેલનું રમખાણ
ગળપાની ગળદુગર
પાંચલાખનું પાણી
સુંદરી કે સાપણુ
ગળદુધ માઝલી
મસ્તાની મણી
ડાકુની દોકરી
માલવપતિ મુંઝ
બચંકર કુતરો
મુંઝાની શેઠાણી
સાજી વરસની સતી
વરધલી વીણા
ગઝલે હિન્દ
ગઝલે ગુલઝાર
દિવાને દિન્દ
ગવદરે મહેશીલ
બાદશાહી ગાયનમાળા
રાણીદેશન ગાયનમાળા
દેનોઆદ ગાયનમાળા
ચતુરસુંદર ગરબાવળી
તવંગરની તલવાર

ચંપા
ગરદાલુ
ઝેરી ઝવેરી
હરિશ્ચંદ્ર
ભરથરી
લીલાવતી
રાણુકહેવી
લાલદીવા
ચાલાક ચાર
ખૂની મેના
ઝોખાદરણુ
સુરેખાદરણુ
મચ્છવેધ
મઝાપગીસી
ખત્રીસ પુતળી
પાંડ્યાશ્વમેધ
વીર વિઠ્ઠલ
ગળદુધ વાનો
ગરડ પુરાણુ
એકજ પૈસો
સૂર્ય કુમારી

પવિત્ર લીલાવતી
લાલનો બાદશાહ
શીરી ફરહાદ
લયલા મજનુ
હદીયતુલ મુસલેમીન
મહાંત રાગનો ચેલો
પવિત્રતાનો પ્રતાપ
પૂવિત્ર કુમાર
નીહીલીરીટોનીઆત્મકથા
મહાભારત નાટક
વિપનો વરસાદ
ભામીનીનો ભોગ
આકાશમાં ઊડતો ધેટો
ભયંકર બૂતાવળી
હુનર સાર સમુદાય
અમર અમ્સરા
તરસીલ મહેલો
તેજસિંહ દાનસિંહ
હમન્યા વાસન્તી
બહાદુર માનસિંહ
સતી ગુણસુંદરી

સુરત શહેરના તેમજ બહારગામના

વિદ્યાર્થીબંધુઓ માટે !

અંગ્રેજી ગુજરાતી સંસ્કૃત પર્સીયન તમામ જાતનાં

* ભણવાનાં સેકન્ડહેન્ડ પુસ્તકો *

ખરીદવા વેચવા અને સફાઈબંધ બાંધી આપવાની

ખાસ સગવડ કરી છે

= તે ઉપરાંત =

વાર્તા, નાવેલ, ઇતિહાસ કે સાહિત્યનાં કીમતી પુસ્તકો
નળ્યા ભાગથી વાંચવા મેળવવા હોય તો પણ
એક વખત ખાસ સુલાકાત લેવી ભૂલશો નહિ

શ્રી સરસ્વતી પુસ્તકાલય

કાળુપીઠ બજાર-યુનીયન સ્કુલ પાસે-સુરત.

તા. ક:—બહારગામ વી. પી. થી પણ પુસ્તકો રવાના
કરવામાં આવશે. શાળાના શિક્ષકોને સારામાં સારું કમીશન
કાપી આપવામાં આવશે.

માલિક:—બદામી બ્રધર્સ.

એકદમ ચાલ્યા આવો

+++ અંગ્રેજ પહેલીથી માંડી કોલેજ સુધીના +++

+++ સરકારી કે ગાયકવાડી +++

+++ ગામડાની કે શહેરની +++

+++ ગુજરાતી કે અંગ્રેજી +++

+++ છોકરાઓની કે છોકરીઓની +++

નિશાળનાં ભણવાનાં જૂનાં પુસ્તકો

— ગુજરાતી-અંગ્રેજી-સંસ્કૃત-પર્સિયન તમામ જાતનાં —

.... લેવા હોય—વેચવા હોય ....

.... આપ-ટુ-ડેટ અંધારવાં હોય ....

— — — — — તો !...તો !...તો ! — — — — —

શ્રી નવજીવન પુસ્તકાલય

— : ટાવર રોડ — સુરત : —

ઈલેક્ટ્રીકતા શાંભલા પાત્રે દુકાનનું પાવીયું વાંચવા ભલામણ છે.

શ્રી “ મેકેથર ” પ્રિ. પ્રિ. જ્ઞાનપુર્વકાચય—સુરત.

❖ દરેકના ચાર આના ❖

અટકપાંસળી હળમ
કાળીનો એકકો
કુલીનો એકકો
કેદીની કરામત
ખૂનીની ખોપરી
દોહદિવસની દુનિયા
ચંપા શેફાળી
રાગ્ન નવધણુ
જેસલ તોરણ
ગજલમાં ગીતા
રૂપિરાજ પદ સંગ્રહ
અભિમન્યુનો ચક્રાવો
શ્રીકૃષ્ણ ભજનમાળા
જંગલમાં મંગલ
દગાખાજ દુશ્મન
દુઃખી સરલા
મહાત્મા તુલસીદાસ
મહાત્મા કૃષ્ણરદાસ
મહાસાગરનાં મોજાં
શયનાની સાંસણ
અત્યાચારી અપસરા

ભયંકર ભામીની
અક્કલનો ઓથમીર
વીરનું વેર
પાપનું પડીકું
નવાખ જાદો
મોહીનીચંદ્ર
કોણ ચાલાક
અલકકિશોરી
મીરાંબાઈ
ચંદ્રપ્રભા
બેદી બોંયડું
કરણસિંહ
મેનાદેવી
ચંદ્રલતા
મહનપ્રભા
શરીવદની
પુરખાવાળી
બેદી હરનાથ
નવલખી પેટી
એકજ બૂલ
રોગ નિવારણ

ભમ ગીત
કાળો નાગ
કિશોર કુમાર
સુંદર રસિક
મળી મેના
વિષ્ણુસહસ્ર નામાવલિ
દશ હજ્જરનો ચંક
લક્ષાધિપતિ કે લટારો
દેશી ઘર વૈદ્ય
ખરકનો અંગ્ગમ
પ્રેમની પીસ્તોલ
નારી કે નાગણુ ?
નળાખ્યાન
શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા
મહોત્તમકા કુલ
તસ્વીરે રહેમત
શ્રીમતી મંજરી
શયદે હવસ
શાને ઇસ્લામ
તૂરે ઇસ્લામ
ગંદરે ઇસ્લામ

દરેકના ચાર આના

ચંદન મલયાગરી
 ચૈસાદારની પુત્રી
 હલામણુ જોડેલો
 ગજરામાર
 ગુલબકાવલી
 સદેવન સાવળોંગા
 બરાસ કરતુરી
 સુંદર કોમદાર
 અક્કલની વાતો
 કમળા કાશોરી
 પ્રપંચી પતિવ્રતા
 ચંદ્રસેન વેણી પદ્મણી
 કામડેદેશની દરિન્નળ
 ચતુરસિંહ દગારો
 [ભાગ ૧ થી ૪]
 અલક કુમારી
 સતી ભક્તિ પ્રભા
 દીનકરમણી
 હેથલ પદ્મણી
 એકાદશીની કથા
 નવસત્રીના ગરબા

સંતસમાજ ભગનાવલી
 ભગ્ન ભંડાર
 ભગ્ન સાગર
 પારસમણી
 વિનાસ સુંદરી
 સુમતી વિનાસ
 ગુરૂ ગીતા
 લાલ ચક્કર
 મેના શેઠાણી
 સતી તેજ્યા
 પાપીની દશા
 ગુણસુંદરી
 સ્ત્રી ચરિત્ર
 પાકશાસ્ત્ર
 બદુકપટ
 ખોલનો પલંગ
 સતી જસમા
 બીરબલ આદશાહ
 છેલ જરાર
 દોડા માર
 પ્રેમધેત્રો

માનમાળા
 ખ્યાલ સાગર
 વિક્રમ ચરિત્ર
 બે બહેનો
 મોટી વડુ
 છુપો હુમલો
 સાગરની સુંદરી
 તવંગરનો તમચો
 અડવો
 સત્યવાન સાવિત્રી
 પ્રભાત સંચદ
 સર્વસાર સત્રદ
 ભારતનો ભૂપાળ
 શિવ મહિમ્ન સ્ત્રોત્ર
 બદ્ધ જડીબુટી
 જંમંગળા લાથી
 શુદ્ધમા ચરિત્ર
 કરાંચીનો મુકદ્દમો
 પ્રાણધ પુરપાઈ
 વરસાદનો ફેર
 સત્યનારાયણની કથા

❧ દરેકનો એક આનો ❧

અર્જુન ગીતા
આરતી સંગ્રહ
ભગવાવલિ
જયશંકર રત્નોત્ર
કૃષ્ણીરનાં ભગ્ન
ધીરનાં પદ
કુંવરઆમનું મામેરું
શુકનાવલી
શતીશ્વરની કથા
હનુમાન આલીસા
રામરક્ષા રત્નોત્ર
ત્રીકાળ સંધ્યા

નારાયણ કવચ
અક્ષયનું પડીકું
શારદા કાવ્યદો
સ્વરાજ્ય કીર્તન
દાણુ લીલા
કન્યા ગીતાવલિ
મીરાંનાં ભગ્ન
ઔધવજીનો સંદેશ
સાંઘ કે સો ખ્યાલ
કીરસા શાહેરમ
અસલી
મહીયારી લીલાવતી

ધસ્તામકા ચાંદ
શાહી કવાલ
જવહરકા લટકા
મહોત્તમકા ખગ્નના
નૂરનામા
વકાત નામા
સરાકત નામા
સખાવત નામા
નાજની પદાણુ
હુરકા દિવાના
નવીનો નખરો
તુલસી કૃષ્ણીર સાખી
ભોજભગતના ચાખખા

❧ દરેકના આઠ આના ❧

ધાવરાવાળી
બુધેદા ભાગ ૧-૨
રાજનગર રહસ્ય
દરેકનો અંગ્રમ
બેટી રાજકુમાર
સાત સુંદનો હાથી
કીરમતનો ચમત્કાર

નિર્ભાગી નિર્મળા
સંતસમાજ (મોટી)
ગરબાવળી (મોટી)
ગાયનમાળા (મોટી)
ભગવદ ગીતા (સોનેરી)
હારમોનીયમ ગાઇડ
શેઠ સગાળશા

કુળલક્ષ્મી કમળા
વીર ધનંજય
કાળું ગુલાબ
આનંદ મઠ
શુરવીર છેલ
યોગની ચાવી
છેલ્લા આંસુ (પાકી)

પાકાં પૂઠાનાં નોવેલો -

અલક લયજા	૪-૮-૦	કુંજ કિશોરી	-૦-૦
અરેખીયન નાનકડા	૪-૮-૦	ચમત્કારીક યુક્ત	૨-૦-૦
દારતાને અમીર દમઝા	૨-૮-૦	રાજા કલીઆરો	૧- -૦
બીસ પુતળીની વાર્તા	૨-૦-૦	રસિક વિવિધ વોળ	૧-૦-૦
સૂઝ બેતેરીની વાર્તા	૨-૦-૦	બીરઅલ આદશાદ	૧-૮-૦
ગલધર આખ્યાન	૧-૪-૦	શયતાનનું ચક્ર	૧-૮-૦
દિગ્વીશ ડીઅર ૧-૨	૧-૮-૦	સિપાઈ અમ્યાની સગની	૧-૦-૦
પોકેટ ડીક્શનરી નાની	૦-૧૨-૦	હ—રો—હ	૧-૮-૦
પોકેટ ડીક્શનરી મોટી	૨-૮-૦	કરણીના કેજ	૧-૮-૦
હુતર શિક્ષક	૧-૮-૦	ગરનો ગરંગના	૧-૮-૦
કોકશાસ્ત્ર	૧-૮-૦	કુમુદા ને કાન્તા	૧-૮-૦
વિલાયતી કોકશાસ્ત્ર ૧-૨	૩-૦-૦	અંગના કે દેવાંગના	૨-૦-૦
સાંસારીક શુભજ્ઞાન	૧-૮-૦	ગુલસાના	૧-૦-૦
ગુન ખગ્ગને હુતર	૨-૦-૦	રઘુપુત્રોની રંગબુમિ	૨-૮-૦
હવનશાસ્ત્રના શુભ ભેદ	૩-૦-૦	કરો તેનું ભરો	૧-૦-૦
વેદ તીલકચંદના બાવળુ	૧-૦-૦	મોહલી માયુક	૧-૪-૦
દેવશીરોહ (ગૈન ધર્મ)	૦-૧૦-૦	શીવળના કસોટી	૧-૦-૦
નિલ રમણુ સ્તોત્ર	૦-૧૨-૦	બુબેદા ૧-૨	૧-૦-૦
પંચ પ્રતિક્રમણુ સૂત્ર	૧-૪-૦	પ્રાણસુરતીકું ખાખર	૧-૦-૦
સમાગની સંધ્યા	૧-૦-૦	ચમરગનનો દરબાર	૧-૦-૦
બકત સુરદાસ	૧-૦-૦	દેવદાસ	૧-૦-૦

“પુષ્પ”નાં હાસ્યરસિક એકાંકી નાટકો

રમુછ

પુસ્તક

ધ

ડી

ભ

ર

ગ

મ્મ

ત

પ્રયોજક

“પુષ્પ”

એક પક્ષ સ્ત્રી પાંચ વિનાનાં

[રૂપા ગજરાની બહુભાર વિચારીએ માટે]

શ્રીફલેસ યેરીસ્ટર

[નિર્ધાર સ્ત્રીના સ્વભાવ વિચારીએ માટે]

અમેરીકન ડૉક્ટર

[વર્ગરસાવ જાન કલેમના વિચારીએ માટે]

આપ-દુ-ડેટ સેમ્પલ્સ

સ્ત્રી પાંચ સાથેનાં સ્ટેજને સાથક

[આમટેની યોરીને ચુ નર્મીના રસિક અનુભવ]

રાવસાહેબ

[જમાજમા આજીવન જાણતા શ્રીમનંદના વિચાર]

જેન્ટલમેન લોકર

[જામી પરીવારની પર અંગેના અનુભવીના વિચાર]

યેરીસ્ટરની યેરી

[આપના આપણ તમા સુચનાત્મક સંલેખો આ નાટકો]

[આજીવનનાં સોસાયટી—ગણરાજ, રીંગનાના]

[વાર્ષિક મેળાવટા, તમા જાણના સંમિલનોમા]

[રિટ સ્ત્રી પુરુષો સમક્ષ વિના સ્ત્રીને]

[અમરની સકાવ એવા એ]

[મૂલ્ય: દરેકના પોસ્ટેજ સાથે પાંચ આના]

શ્રી નવજીવન પુસ્તકાલય-ટાવરરોડ-મુરત

રમુછ

બે

ધ

ડી

મે

જ

પ્રયોજક

“પુષ્પ”

